

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

Diplomová práce
Komparace postavení osob s duševní poruchou v trestním
právu v právních řádech ČR a USA

Zpracovala: Magdaléna Brožová

Plzeň 2020

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Komparace postavení osob s duševní poruchou v trestním právu v právních řádech ČR a USA zpracovala sama. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů, literatury, internetových zdrojů a judikátů.“

V Českém Krumlově dne.....

.....

Poděkování

Tímto bych velice ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce, JUDr. Petru Kybicovi, Ph. D., za poskytnutí cenných rad a věcných připomínek k práci.

Zároveň děkuji svým nejbližším za podporu.

Obsah

Úvod	6
1 Duševní poruchy.....	7
1.1 Organické duševní poruchy.....	9
1.1.1 Syndrom demence.....	9
1.1.2 Syndrom amnestický.....	10
1.1.3 Syndrom kvalitativní poruchy vědomí.....	10
1.1.4 Jiné organicky podmíněné poruchy osobnosti a chování.....	10
1.2 Duševní poruchy a poruchy vyvolané účinkem psychoaktivních látek.....	11
1.2 Schizofrenie, schizofrenní poruchy a poruchy s bludy.....	13
1.2.1 Schizofrenie.....	13
1.2.2 Schizotypní porucha.....	15
1.2.3 Poruchy s bludy.....	15
1.3 Afektivní poruchy.....	15
1.4 Neurotické poruchy, poruchy vyvolané stresem a somatoformní poruchy.....	16
1.5 Behaviorální syndromy spojené s fyziologickými poruchami a somatickými faktory.....	17
1.6 Poruchy osobnosti a chování u dospělých.....	18
1.7 Mentální retardace.....	20
1.8 Poruchy sexuálního chování.....	21
2 Komparace právních systémů ČR a USA.....	24
2.1 Angloamerický právní systém.....	24
2.2 Kontinentální právní systém.....	26
3 Právní řád USA.....	28
3.1 Státní zřízení, zákonodárná a výkonná moc.....	28
3.2 Soudní systém.....	31
3.3 Trestní právo v USA.....	32
3.3.1 Modelový trestní zákoník	33
3.3.2 Klasifikace trestných činů v USA.....	33
3.3.2.1 Trestný čin dle MPC.....	34
3.3.2.2 Trestný čin dle common law.....	35
3.4 Institut nepřičetnosti v USA.....	36
3.4.1 Zjišťování nepřičetnosti.....	37
3.4.1.1 ALI-MPC test	37
3.4.1.2 M'Naghten Rule (M'Naghtenovo pravidlo)	38
3.4.1.3 Irresistible impulse test (Test „Impulzu, kterému nešlo odolat“) ..	39
3.4.1.4 Durham's rule (Durhamovo pravidlo).....	40
3.4.1.5 Test zavedený Insanity Defense Reform Act.....	40
3.5 Vinný, ale duševně nemocný (Guilty but mentally ill).....	41
3.6 Procesní práva obžalovaných s duševní poruchou v jednotlivých fázích řízení	42
3.6.1 Neschopnost účastnit se soudního řízení (Incompetency to stand a trial)	43
3.6.2 Možnost se přiznat (Incompetency to plead guilty) a právo na obhajobu.....	44
3.6.3 Schopnost být odsouzen (Competency to be sentenced).....	45
3.6.4 Nedobrovolná medikace a hospitalizace.....	46
3.6.5 Přípustnost poprav (Competency to be executed)	46
3.6.5.1 Mentálně retardovaní a mladiství.....	48
3.6.6 Znalecké řízení.....	49
3.6.7 Detence.....	50
3.6.7.1 Detence sexuálních deviantů.....	50

3.6.7.2 Detence osob NGRI.....	51
3.7 Duševně nemocní ve vězeňském systému.....	52
4 Trestní právo v České republice.....	54
4.1 Trestný čin dle českého práva.....	54
4.2 Nepříčetnost.....	55
4.2.1 Kritéria příčetnosti.....	56
4.2.1.1 Kritérium biologické.....	56
4.2.1.2 Kritéria psychologická.....	57
4.3 Zmenšená příčetnost.....	58
4.4 Procesní práva osob s duševní poruchou.....	59
4.4.1 Schopnost účasti v trestním řízení (Competency to stand a trial).....	59
4.4.2 Nutná obhajoba.....	60
4.4.3 Vyšetření duševního stavu.....	61
4.4.4 Znalecké dokazování v trestním řízení.....	62
4.4.4.1 Privátní posudek.....	63
4.5 Trestní sankce.....	64
4.5.1 Druhy trestních sankcí.....	64
4.5.1.1 Ochranné léčení.....	67
4.5.1.2 Zabezpečovací detence.....	68
5 Výsledky komparace.....	70
5.1 Institut nepřičetnosti v. NGRI.....	70
5.2 Procesní práva.....	72
5.3 Trestní sankce pro osoby s duševní poruchou.....	72
6 Závěr.....	73
Použité zdroje.....	75
Resumé.....	83

Úvod

Duševní porucha je téma, které je v poslední době častěji a častěji skloňováno. S rozvojem vědy se nám daří odhalovat příčiny a nalézat duševní poruchy, které mohly být přehlíženy. Současná společnost, která neustále otevírá témata, která byla po staletí tabuizována, pak otevírá dialog i o duševních poruchách. Na osoby, které páchají trestné činy pod vlivem duševní poruchy, je nahlíženo různě. Dogmatem je na takové osoby nahlížet jako na nebezpečné, nepředvídatelné a obtížně socializovatelné. Je dobré si uvědomit, že tyto osoby jsou nemocné a trestný čin mohou konat v důsledku a pod vlivem duševní poruchy, ony samy o sobě nemusí být tou „poruchou společnosti“.

Trestání takových osob je neúčelné, protože obvykle nerozpoznaly buď protiprávnost svého jednání nebo nebyly schopny takové jednání ovládnout. Případné uvěznění pak osobu sice na určitou časovou délku uzavře, nicméně po skončení trestu se pak nevyléčená osoba téměř jistě dopustí recidivy. Naopak pokud je osoba vyléčena či alespoň zaléčena, lze ji poměrně úspěšně navrátit do společnosti. Hospitalizace a zdravotnická léčba je sice ekonomicky náročnější, ale pokud se tím zamezí recidivě, může být ve výsledku cenově nižší než několikanásobný pobyt ve vězení. Specifická situace je v tomto ohledu právě ve Spojených státech amerických, kde je zdravotní pojištění dobrovolné a léčba pro psychicky narušené jedince z nižších ekonomických a sociálních vrstev není dostupná. Taci tak častěji končí spíše ve vězení než v léčebném zařízení.

Má práce má vrhnout světlo na právní problematiku osob s duševní poruchou v trestních rádech České republiky a Spojených států amerických. V první kapitole se zabývám vymezením duševní poruchy, jednotlivých typů poruch a také tím, jakého kriminálního chování se takoví jedinci dopouštějí. Ve druhé kapitole krátce vymeším rozdíly mezi právními systémy obou zemí – kontinentálním a angloamerickým. V následující, třetí, kapitole pojednám o právu USA, jejím trestním systémem a základních institutech, které se dotýkají právě osob s duševní poruchou a jejich procesních práv. To samé je v následující kapitole provedeno i ve světle českého trestního práva.

1 Duševní poruchy

V návaznosti k mé práci bych ráda uvedla již v začátku, že pojmy nepřičetnost a duševní porucha jsou rozdílné. To, že osoba je stížena duševní poruchou, ještě neznamená, že je, co se týče spáchaného činu, nepřičetná. Nepřičetnost či snížená přičetnost jsou právní pojmy, vymezené dle jednotlivých zákoníků či precedentů a používané jako vyvinění či snížení míry zavinění u trestného činu. Duševní porucha, diagnostikovaná jako taková, automaticky neznamená zvláštní péči o pachatele či jeho neodpovědnost za daný trestný čin.

Pro klasifikaci nemocí využívá široká vědecká česká společnost manuál MKN-10. To je zkratka pro Mezinárodní klasifikaci nemocí a souvisejících zdravotních problémů, číslovka pak označuje edici vydání, která je použita, zatím poslední je desátá verze. Tato klasifikace se označuje také anglickou zkratkou ICD (*International Classification of Diseases and related health problems*) a je kompilací nemocí vytvořenou Světovou zdravotnickou organizací (WHO). Tato klasifikace je uznávána, tedy tím, co je považováno za duševní poruchu, většina evropských zemí.

Spojené státy americké používají klasifikaci vytvořenou Americkou psychiatrickou asociací (American Bar Association, dále jen APA) tzv. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – DSM-V-TR* (česky *Diagnostický a statistický manuál duševních poruch*).¹ Jak již z názvů vyplývá, manuál vytvořený APA je zaměřen výlučně na duševní nemoci, které jsou zde rozpracovány detailněji než v klasifikaci vytvořené WHO. DSM-V-TR je již pátou verzí manuálu datované do roku 2013, z předchozí mutace, tedy čtvrté verze, pak ve své klasifikaci vychází i MKN-10. Duševní poruchu popisuje DSM-V-TR takto: *“Duševní porucha je syndrom charakterizovaný klinicky významnou poruchou v jednotlivcově kognitivních funkcích, regulaci emocí nebo chováním, které odráží dysfunkci v psychologických, biologických nebo vývojových procesech, které jsou základem jeho duševního fungování. Duševní poruchy jsou obvykle spojeny se značnými potížemi v sociálních, pracovních nebo jiných*

¹ American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.)*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing. s. 101–105, („used merely as a convenient shorthand to refer to conditions and disorders“).

důležitých činnostech. Očekávaná nebo kulturně schválená reakce na běžné stresory nebo ztrátu, jako je smrt blízkého, není duševní poruchou. Společensky deviantní chování (např. politické, náboženské nebo sexuální) a konflikty, které jsou primárně mezi jednotlivcem a společností, nejsou duševními poruchami, pokud odchylka nebo konflikt není výsledkem dysfunkce u jednotlivce, jak je popsáno výše.“²

V trestním právu USA se často setkáváme s pojmem těžké duševní nemoci (*severe mental illness*), ta je charakterizována takto: „*Těžká duševní nemoc označuje užší soubor diagnóz než pojem duševní nemoc. Podle Americké psychologické asociace se „týká duševních poruch, které nesou určité diagnózy, jako je schizofrenie, bipolární porucha a velká deprese; které jsou relativně perzistentní (např. trvají alespoň rok); a to má za následek poměrně závažné zhoršení v hlavních oblastech fungování lidského života.“³*

Český trestní zákoník pak duševní poruchou rozumí „*kromě duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hlubokou poruchu vědomí, mentální retardaci, těžkou asociální poruchu osobnosti nebo jinou těžkou duševní nebo sexuální odchylku.“⁴*

Obvykle bývá duševní porucha vymezena jako opak duševního zdraví, tedy chvíle, kdy osobnost člověka zakouší naprostou pohodu na poli společenském, duševním i fyzickém.⁵ V psychice člověka rozlišujeme různé složky, které se navzájem ovlivňují a u zdravého jedince tvoří ono výše zmíněné duševní zdraví. Psychiatrie popisuje symptomy, tedy příznaky poruch, a sdružuje je do syndromů, které nám pomáhají určit, o kterou poruchu se jedná, zda-li se tedy vůbec jedná o jednu, a jak ji nadále léčit. Tyto psychopatologické příznaky má za úkol zjistit odborník, tedy psychiatr nebo psycholog. Na symptomy je nutno nahlížet v jejich vzájemné korelaci a stále při tom ctít i jejich intenzitu, a tak i

2 American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.)*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing. s. 101–05.

3 INSEL, Thomas. *Getting Serious About Mental Illness*. National Institute of Mental Health, 2013, [online], [cit. 17. 12. 2019]. Dostupné z: <https://www.nimh.nih.gov/about/directors/thomas-insel/blog/2013/getting-serious-about-mental-illnesses.shtml>.

4 Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen TZ), § 26.

5 SILLAMY, Norbert. *Psychologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 15.

individualitu jednotlivé posuzované osobnosti. Dle jednotlivých složek psychiky můžeme rozdělit poruchy na poruchy vědomí, myšlení, vnímání, emotivity, jednání, paměti, intelektu, pudů a osobnosti.⁶ Člověk je složitý systém složený z mnoha navzájem korelujících složek, pro lepší pochopení duševních poruch a tedy i toho, které osoby trpí tímto stavem, uvedu krátký přehled poruch dle manuálu MKN-10. Pomůže nám lépe rozeznat jednotlivé postižené složky osobnosti v poruše, ač ovlivnění rozumové a volní složky člověka i s takovouto nemocí, je individuální a v právním systému slouží pouze návodně.

1.1 Organické duševní poruchy

Tyto poruchy se vyznačují poškozením mozku, které obvykle bývá přímé, způsobené například úrazem. Může však jít i o změny způsobené například věkem.

1.1.1 Syndrom demence

Mezi projevy demence patří především poruchy paměti a intelektu. Pokles intelektu a paměti by měl trvat nejméně šest měsíců. Je to defekt intelektu, který je získán, na rozdíl od mentální retardace, až po druhém roku života. Lehká demence se vyznačuje sníženou schopností učit se novým věcem, zhoršenou pamětí, středně těžká demence pak téměř stoprocentní neschopností učit se novým věcem a těžká demence postihuje téměř všechny oblasti života – jedinci v mysli přetrvávají jen záblesky starých poznatků, není téměř schopen přemýšlet a je odkázán na péči druhých osob. Při demenci dochází postupně ke ztrátě hygienických návyků, sociálních vztahů a pokračuje až do úplného rozpadu osobnosti. Mezi typy demence řadíme Alzheimerovu chorobu, vaskulární demenci (vznikající na základě cévních příhod mozku) či progresivní paralýzu (přidružená komplikace v pozdějších stádiích u pacientů trpících syfilis).⁷ Jedinci s pokročilou demencí bývají poměrně často agresivní, je zde velké riziko fyzického napadení ošetřujícího zdravotnického personálu. Mají tendenci odstraňovat překážky ležící mezi jejich potřebou a jejím uspokojením.

⁶ PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada publishing, 2012, s. 27-38.

⁷ Tamtéž, s. 41.

1.1.2 Syndrom amnestický

Úraz mozku, dlouhodobé nadužívání alkoholu či zánětlivé poškození mozku může mít za následek syndrom amnestický. Postižený trpí konfabulacemi, povznesenou náladou a především ztrátou vstřípivosti paměti.⁸

1.1.3 Syndrom kvalitativní poruchy vědomí

Mezi takové poruchy vědomí řadíme například delirium, které je typické dezorientací postiženého, úzkostmi, agresí a především zkresleným vnímáním. Stížení slyší v libovolných zvucích například volání jejich jména apod. Může se jednat o amok, typický dávkou agitovanosti. Delirium je obvykle symptomem tělesné nemoci například malárie či tyfu. Provází ho často i „mráкотný stav“. Jedná se v podstatě o náhlý stav, na který chybí postiženému zcela vzpomínky. Často se tento stav vyskytuje u epilepsie nebo při hypoglykémii. Objevit se může i patická rozespálost, postihující osoby, které jsou spánkově deprivované a jejich konání je při následném probuzení nesmyslné.

V souvislosti s kvalitativní poruchou vědomí je dobré uvést i epilepsii, která je sice nemocí neurologickou, ale provází jí mnohé psychologické symptomy. Například během záchvatů, které často tyto osoby postihují, je paměť postiženého stížena obvykle celkovou amnézií. Dostavit se mohou i mráкотné stavy.⁹

1.1.4 Jiné organicky podmíněné poruchy osobnosti a chování

Vyskytnout se může například i organicky podmíněná porucha osobnosti, projevující se v oblasti poruch emotivity a chování (například uzavírání nelogických smluv). Zahrnujeme sem i postkomoční syndrom, což je následek otřesu mozku, po kterém následovala alespoň krátká ztráta vědomí. Vyčleňuje se

⁸ Tamtéž, s. 42.

⁹ Tamtéž, s. 51.

úzkostmi, obavami, závratěmi, únavou a zvýšenou psychickou labilitou. Po zhmoždění mozku může dojít také k postkontuznímu syndromu. Ten je bohužel příznačný trvalým poškozením mozkové tkáně. To má za následek změnu emoční reaktivity či dokonce epileptické záchvaty.

1.2 Duševní poruchy a poruchy vyvolané účinkem psychoaktivních látek

Užívání návykových látek s sebou nese značné riziko pro uživatele. Poruchy související s psychoaktivními látkami hrají forenzně důležitou roli v rozhodování soudu. Za psychoaktivní látku považujeme látku takovou, která ovlivňuje duševní procesy osoby po užití. Trestní zákoník, česká právní úprava, pak v § 130 uvádí „*Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.*“¹⁰ Při aplikaci psychoaktivní látky může dojít k akutní intoxikaci, což je následek nedávného užití takové látky. Uživatel má změněné kognitivní funkce, poruchy vědomí, dle typu užití substance.

Akutní intoxikace je stav jednotného rázu, zatímco pro komplikace, které se vyskytují po dlouhodobém užívání návykové látky, používáme název tzv. „*škodlivé užívání*“. To má za následek psychické nebo tělesné komplikace, které jsou obvykle, na rozdíl od akutní intoxikace, dlouhodobého rázu. Typickým příkladem je například cirhóza jater u alkoholika.

V případě hodnocení rozumové a volní složky se obvykle přihlíží i k syndromu závislosti, což je stav uživatele psychoaktivní látky, který má alespoň po dobu jednoho měsíce v kuse intenzivní potřebu po takové látce. V této fázi se člověk stává závislým, nekontroluje množství užití látky, dávky se neustále zvětšují, zároveň stoupá tolerance na danou látku. Tento stav je doprovázen nejen fyzickou závislostí (při vynechání dávky se mohou objevit záškuby svalového aparátu, sucho v ústech, bolesti hlavy, nespavost), ale i psychickou (úzkost, touha si drogu dát), psychická závislost přetrvává mnohem déle než ta fyzická a je opět

¹⁰ TZ, § 130.

odvislá od substance, na které je osoba závislá. Z hlediska trestního práva se tyto osoby nejčastěji dopouští majetkových trestných činů, pro získání psychoaktivní látky udělají téměř cokoliv, časté jsou krádeže. Ale i výtržnictví, a to obvykle pod vlivem dané látky.

Mezi poruchy způsobené účinkem psychoaktivních látek řadí MKN-10 i odvykací stav, který je typický přítomností křečí či deliria. Nastává při vysazení či snížení dané látky.¹¹

K nadužívání psychoaktivních látek se mohou přidružit i psychotické poruchy, které jsou vyvolané návykovou látkou, ty mnohdy připomínají symptomy, které má například schizofrenie nebo afektivní porucha. Přidat se může i amnestický syndrom. Zvláštního zřetele je také dobré brát na výskyt tzv. *flashbacks*, označených jako reziduální stav a psychotická porucha s pozdním začátkem. Jedná se o stav, kdy i po delší době neužívání této látky, se dostaví příznaky, které připomínají stav akutní intoxikace vysazovanou látkou.¹²

Tyto poruchy se dle MKN dělí na:

- *F10.2 Závislost na alkoholu*
- *F11.2 Závislost na opioidech*
- *F12.2 Závislost na kanabinoidech*
- *F13.2 Závislost na sedativech nebo tlumivých lécích*
- *F14.2 Závislost na kokainu*
- *F15.2 Závislost na jiných stimulantích, včetně kofeinu a pervitinu*
- *F16.2 Závislost na halucinogenech*
- *F17.2 Závislost na tabáku*
- *F18.2 Závislost na organických rozpouštědlech*
- *F19.2 Závislost na několika látkách nebo jiných psychoaktivních látkách*¹³

11 MKN-10: *Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize*. Aktualizované vydání k 1. 1. 2020, © Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2019. Dostupné na: <https://old.uzis.cz/cz/mkn/index.html>, Sekce F-10 až F-19.

12 PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada publishing, 2012, s. 56-73.

13 MKN-10: *Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize*. Aktualizované vydání k 1. 1. 2020, © Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2019. Dostupné na: <https://old.uzis.cz/cz/mkn/index.html>, Sekce F-10 až F-19.

Pro intoxikaci alkoholem nebo návykovými látkami existuje zvláštní trestněprávní ustanovení v českém trestním zákoníku v § 360 „*Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí činu jinak trestného, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až deset let; dopustí-li se však činu jinak trestného, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán tímto trestem mírnějším.*“¹⁴

Každá závislost má svá specifika. Při požívání marihuany může jít o útlum psychických funkcí člověka, při nadužívání alkoholu zase o zvýšenou agresi. Jednotlivé symptomy se pak liší případ od případu. Korelace zneužívání návykových látek a trestné činnosti je celkem jasná a vidíme ji v běžném životě. Od pouličních rvaček způsobených opilými štamgasty, přes přeprodej nakradeného zboží narkomany do večerek. S dlouhodobým užíváním je spojeno trvalé vyřazení závislého ze společenského i pracovního života. Konzumací tvrdých drog (v českých zemích především pervitinu), pak dochází k celkem běžnému zapojení člověka do mimozákonných aktivit – prostituce, výroba a prodej drog, krádeže. Neschopnost se myšlenkově soustředit jinam než na drogu pak vede ke ztrátě práce a zázemí vedoucí k bezdomovectví. Bylo by jistě zajímavé podniknout studii, zda-li je spíše bezdomovectví a prostituce příčinou přichýlení k požívání návykové látky či zda-li nadužívání návykové látky vede k bezdomovectví a prostituci. To však není v náplni této práce. Trestnými činy spáchanými při požití návykových látek se dále nebudu zabývat, jelikož mají obvykle jiný, zvláštní, trestněprávní institut a mají speciální úpravu.

1. 2 Schizofrenie, schizofrenní poruchy a poruchy s bludy

1.2.1 Schizofrenie

Porucha, která obvykle propuká v dospívání nebo rané dospělosti je typická přítomností halucinací, slyšení vlastních myšlenek, bludy kontrolovanosti, slyšení hlasů a bludnými přesvědčeními. Vyskytovat se může i tzv. magické

¹⁴ TZ, § 360.

myšlení, které je význačné nesouvislým uvažováním a dáváním do vztahu zdánlivě nesouvisejících událostí, objevují se i katatonní pohyby jako trhavé pohyby, grimasy, stížený často užívá neologismů, vytváří si vlastní slova. Po emoční stránce je člověk otupělý, nečinný. Je to závažná porucha, při které dochází k tzv. „rožštěpení mysli“, jednotlivé funkce psychiky nefungují koherentně a vznikají rozpory mezi kognitivní, emoční a behaviorální funkcí.¹⁵

Pro lepší pochopení uvedu jednotlivé formy schizofrenie s krátkou definicí. Paranoidní schizofrenie se vyznačuje bludným přesvědčením, že nemocného někdo pronásleduje, často má sluchové halucinace. Tito jedinci se častěji dopouštějí trestných činů násilného charakteru. Jejich bludy jsou vázány například na to, že je někdo pronásleduje, což se může vystupňovat až v nutkavou myšlenku, že je chce zbavit života. Takový člověk pak nevidí jiného východiska než svého domnělého pronásledovatele zneškodnit či usmrtit.

Pro pubertální věk je svým výskytem typická hebefrenní schizofrenie, jejímiž příznaky je pseudofilozofování, formální poruchy chování a neadekvátní emotivita. Obvykle velmi mladý postižený se nechává strhnout k výtržnostem, rvačkám,...

Případy, kdy nemocný zaujímá strnulé pozice nebo naopak bizarní pohyby, signalizují katatonní schizofrenii. Strnulé pozice trvají i dlouhou dobu a zřídka se stává, že osoba nekomunikuje. Pokud jsou symptomy smíšené jedná se o tzv. nediferencovanou schizofrenii či jinou schizofrenii.

Z hlediska trestněprávního se nemocní schizofrenií poměrně často dopouštějí trestných činů. Symptomy jsou intenzivní a nemocní se před nimi často snaží bránit, jejich rozumové vnímání je však silně zkresleno. Pavlovský a kol. uvádí příklad na pacientce, která trpěla pocitovými vlivy a tělesnými potížemi, které byly dle ní způsobené paprsky vycházejícími ze sousedního bytu. Probourala se tedy sekýrou do sousedního bytu a snažila se napadnout „původce“ (sousedu) tohoto záření.¹⁶

15 MIŇHOVÁ, Jana. *Psychopatologie pro právníky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 94.

16 PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada publishing, 2012,

1.2.2 Schizotypní porucha

Pokud se u osoby vyskytují příznaky podobné schizofrenii, které však nedosahují její hloubky a trvají alespoň dva roky, jedná se o schizotypní poruchu. Tato porucha je však velmi vzácná.¹⁷

1.2.3 Poruchy s bludy

Tyto poruchy jsou forenzně významné, jejich posuzování je však těžké. Přítomna je porucha myšlení, osoba trpí halucinacemi, přesvědčením, že ji někdo pronásleduje nebo jí záměrně škodí, je paranoidní. Patří sem trvalé duševní poruchy s bludy, akutní a přechodné psychotické poruchy, schizoafektivní poruchy, ale například i indukovaná porucha s bludy, která se objevuje u lidí starajících se o duševně nemocného, kteří z nedostatku sociální izolace přeberou jeho systém bludů.¹⁸

1.3 Afektivní poruchy

Patické nálady a emoční změny jsou typické pro afektivní poruchy. Nálada může dosahovat dvou protipólů a to hypománie nebo mánie. Hypománie je podrážděná a mírně euforická nálada trvající alespoň čtyři po sobě jdoucí dny. Objevuje se také zvýšená sexuální aktivita, přílišné utrácení, snížená potřeba spánku. S délkou trvání může hypománie přerůst v máni, to je stav trvající alespoň týden, symptomy hypománie se zvětšují, člověk téměř nepotřebuje spánek, má zvýšené sebevědomí, chová se rizikově a lehkomyšlně. V máni se pacient cítí tak dobře, že odmítá uvěřit tomu, že je nemocen. Tyto osoby se obvykle dopouští násilné trestné činnosti. Například při řízení motorového vozidla se taková osoba stává nebezpečnou kvůli své lehkomyšlné a nebezpečné jízdě.

Pokud je mánie střídána depresivními epizodami, které jsou typické nechutí k životu, ztrátou radosti, otupělostí, ztrátou chuti k jídlu nebo ztrátou

s. 77.

17 Tamtéž, s. 78.

18 Tamtéž, s. 78.

libida, pak se jedná o bipolární afektivní poruchu. Zjištění této poruchy ve vztahu k trestnému činu vede obvykle k exkulpací obviněného. Během depresivních epizod pak postižený často propadá sebeobviňování. Na tento popud se může doznat i k činům, které neprovedl.¹⁹

Do afektivních poruch řadíme i jednotlivé fáze deprese, či jednorázovou depresivní epizodu. Trvalé poruchy nálady mohou vést k snížení ovládacích schopností, k čemuž odborníci přihlíží.

1.4 Neurotické poruchy, poruchy vyvolané stresem a somatoformní poruchy

Poruchy emotivity – úzkost, naléhavost či depresivní nálady signalizují tyto poruchy. Často se objevují po traumatické události, někdy však příčina vzniku není jasná. Patří sem fobické úzkostné poruchy typické fobií, což je reakce psychiky na určitou situaci, která v postiženém vyvolá silnou úzkost a napětí.

Existuje mnoho druhů fobií, například strach z výšek – hipsofobie, strach ze společenských situací – sociální fobie, strach z uzavřených prostor – klaustrofobie. Vyskytují se i jiné úzkostné poruchy, jako například panická porucha, kdy člověka postihne enormně velký nával úzkosti spojený s neklidem, pokud je neklid trvalý, doprovází ho zlé předtuchy, může se jednat o generalizovanou úzkostnou poruchu. Obsedantně kompulzivní porucha se projevuje nutkavým opakovaným jednáním, například neustálou kontrolou domovních dveří, zda-li jsou zamčené.

Poruchy jako reakce na stres mohou být například posttraumatická stresová porucha, která následuje po traumatickém zážitku a vyvolává v osobě přetrvávající úzkost. Výše zmíněné poruchy nejsou obvykle z trestně právního hlediska důvodem pro exkulpací pachatele. Stížení nemají tendence páchat zvlášť závažnou trestnou činnost jen z toho důvodu, že trpí těmito poruchami.

¹⁹ MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada publishing, 2013, s. 198.

Mezi poruchy vyvolané stresem patří i disociativní (konverzní) poruchy. Existuje jich mnoho druhů. Tyto poruchy obvykle souvisejí s určitou stresovou událostí. V jejímž důsledku může dojít k tzv. disociativní amnézii, která způsobí, že si postižený na danou traumatizující událost vůbec nepamatuje, či trans a stavy posedlosti, kdy má nemocný dojem, že se ho zmocnil duch či jiná entita.²⁰

Neobyčejně zajímavá je mnohočetná porucha osobnosti, která se vyznačuje určitým přechodným stavem, kdy se u nemocného objeví dvě a více osobností. V daném okamžiku přebírá „velení“ právě pouze jedna osobnost, ostatní osobnosti se projevují v rozdílných situacích a mohou mít agresivní sklony. Osobnosti vznikají pravděpodobně na základě traumatizující události, kterou postižený pomocí jiné osobnosti „vytěsnil“. Tento fenomén není dopodrobna prozkoumán, někteří odborníci dokonce zpochybňují existenci této poruchy. K nejznámějším případům patří americký případ Billyho Milligana, který se v minulém století dopustil především majetkové trestné činnosti a znásilnění, nakonec byl exkulčován, protože byla zjištěna přítomnost této poruchy.

1.5 Behaviorální syndromy spojené s fyziologickými poruchami a somatickými faktory

Mezi syndromy spojené s chováním a stavy, které souvisejí s fyziologickými změnami patří například poruchy příjmu potravy nebo kleptomanie.

Pro mou práci jsou také důležité duševní poruchy a poruchy chování spojené se šestinedělím. Jedná se o ne příliš vzácné poruchy, které se objeví těsně po porodu dítěte. Prudká změna hormonální hladiny v ženském těle i sociální situace může způsobit epizodu, kdy je žena stížena duševní poruchou, například schizofrenií či těžkou depresí. Český trestní zákoník na tyto stavy výslovně pamatuje, a to v § 142, který obsahuje privilegovaný trestný čin vraždy

²⁰ PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada publishing, 2012, s. 83-86.

novorozeného dítěte matkou „*Matka, která v rozrušení způsobeném porodem úmyslně usmrtí při porodu nebo bezprostředně po něm své novorozené dítě, bude potrestána odnětím svobody na tři léta až osm let.*“²¹ Ohled na tyto stavy kladou i jednotlivé státní zákoníky v USA.

V soudnictví se při posuzování trestní odpovědnosti doporučuje přihlídnout i k premenstruačnímu syndromu či klimakteriu, kdy v tomto období může být psychika ženy ovlivněna, může být více agresivní a mít tendence ke zkratkovitému jednání. Odborníci doporučují k takovýmto okolnostem přihlídnout, avšak určitě nejsou důvodem pro plnou exkulpací.

1.6 Poruchy osobnosti a chování u dospělých

Jedinci s tížením poruchami osobnosti se vyznačují nevyváženou osobností, jednotlivé složky osobnosti nejsou v harmonii. Obvykle jimi trpí jak nemocný, tak v přeneseném slova smyslu i jeho okolí. Tyto poruchy jsou obvykle nedobře léčitelné, pouze se symptomy snižují či zintenzivňují věkem. Abnormální chování daného člověka je trvalé, ovlivňuje jeho sociální a interpersonální vztahy, hůře se adaptuje,...

Do této skupiny patří paranoidní porucha osobnosti, specifická obranným postojem s tížením, ten si vytváří domněnky o křivdách, nepřátelství, komplotu proti jeho osobě,.... Jeho myšlenky jsou intenzivní, chování konfliktní, ale nepříliš často končí trestným činem. Takováto osoba je obvykle méně nebezpečná než schizofrenik, který také může trpět paranoiou.

Schizoidní porucha osobnosti se projevuje především emočním chladem, tzv. *emoční oploštělostí*, osoba nevyjadřuje vřelost, sympatie, nenavazuje sociální vztahy. Tento typ se nezdá vyskytovat u vrahů, kterým pak nepřekáží emoce.²²

Disociální porucha osobnosti, někdy též nazývána jako antisociální osobnost či psychopatie, je z hlediska forenzního nezanedbatelnou rizikovou

21 TZ, § 142.

22 PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada publishing, 2012, s. 89-96.

skupinou při páchání závažné trestné činnosti. Osoby s touto poruchou jsou lhostejné k citům druhým, téměř neznají pocit viny, nezvládají udržet dlouhodobé vztahy, i když nové snadno navazují. Symptomy se obvykle objevují již v dětství, stížený má obvykle chladný vztah k rodičům, neprojevuje lítost a týrá zvířata. V dospělosti se pak často tyto lidé dopouštějí násilné trestné činnosti. Často se vyskytuje u trestních recidivistů. Tato porucha je i jmenovitě zařazena v českém TZ § 123 „*Duševní poruchou se rozumí... , těžká asociální porucha osobnosti,....*“²³

Emočně nestabilní porucha osobnosti se projevuje buď jako typ impulzivní, charakteristický nebezpečným, zbrklým jednáním, s tendencí k agresi a návalům zlosti, u hraničního typu jedinec nemá jasně ukotvenou svoji identitu, brání se pocitům osamělosti navazováním mnohdy krátkých vztahů, má sklon nadužívat návykové látky či nadměrně nakupovat, vyvolává sám v sobě extrém. Emočně nestabilní jedince často najdeme mezi pachateli násilné trestné činnosti obdobně jako osoby s disociální poruchou.

Tendencemi k dramatizování se vyznačuje histriónská porucha osobnosti. Dále se za symptomy považuje snaha být ve středu pozornosti, vymyšlení si za tímto účelem dramatické příběhy či manipulativní chování. Takto postižení se nejčastěji dopouštějí trestného činu křivé výpovědi nebo podvodu.

Poruch osobnosti existuje více, jednotlivé typy se mohou prolínat, přítomnost symptomů je většinou od raného dětství a s včasnými výchovnými opatřeními lze jedinci pomoci, aby svou poruchu a svá jednání lépe vnímal. Z výkladu v předchozích odstavcích vyplývá, že osoby trpící disociativní poruchou mají sklony k násilným trestným činům a troufám si tvrdit, že procentuelně jsou mezi pachateli hojně zastoupeni. Svědčí o tom i praxe, kdy Pavlovský a kol. uvádí „*ten neuvěřitelný egocentrismus, se kterým se například vrah, který ubodal kamaráda nespočetnými ranami nožem, dotčeně ohrazuje, že jeho vlastní nepříliš závažná rána nebyla ihned ošetřena, nebo se kterým si sadista, který zavraždil jedenáct žen, podává stížnost, že jej psychiatr málo navštěvuje, ačkoliv trpí*

23 TZ, § 123.

duševní poruchou“²⁴, a tak podávají nahlédnutí o tom, jak egoističtí, bezcitní a bez schopnosti sebereflexe tito lidé mohou být.

Do této kategorie spadají i návykové a impulzivní poruchy, například patologické hráčství, typické nezvladatelnou touhou hrát, která obvykle vyústí ve ztrátu zaměstnání a rozpadu sociálních vztahů. Takové osoby se obvykle dopouští majetkové trestné činnosti, aby získali prostředky pro hraní. Pyromanie, tedy patologické zakládání požárů, kdy postižený trpí nutkavou představou o zakládání požárů a činem si pak uvolní velké vnitřní napětí, je u pachatelů trestných činů také často diagnostikována. U pyromanů je trestná činnost poměrně obvyklá, dotýkající se stále stejné ústřední hodnoty – ohně. Nejčastěji budou souzeni za žhárství, ničení majetku apod.

V neposlední řadě lze také uvést kompenzační neurózu, která se projevuje neobvykle velkým množstvím stížností na fyzický stav, které ovšem nejsou podložené, laicky bychom takové osoby nazvali hypochondry. Tyto osoby často předstírají jiné poruchy. Mají tedy velkou tendenci se snažit svalit vinu při spáchání trestného činu právě na jejich „duševní poruchu“.

1.7 Mentální retardace

Mentální retardace je fyziologický stav typický sníženou inteligencí, zaostalým vývojem rozumových schopností i schopností adaptace. Retardace je vrozená, může vzniknout i během nitroděložního života nebo v prvních dvou letech života dítěte. Tato porucha je neléčitelná, osoby se vyznačují inteligenčním kvocientem 69 a nižším. Mentální retardaci můžeme dělit na lehkou mentální retardaci, která je přítomna u jedinců s IQ 69–50, ti zvládnou lehké počty, psaní, čtení, jsou značně sugestibilní, podléhají vlivu okolí, a tak se nechají snadno svést k trestné činnosti. Středně těžká mentální retardace se pohybuje v rozmezí IQ 49–35. Při tomto stupni už jedinec nezvládá vzdělávání, s obtížemi zvládá komunikovat. Je dráždivý, zlostný, emotivní, může být i značně hlučný. Při IQ 34–20 se jedná o těžkou mentální retardaci. V tomto pásmu postižení nezvládají

24 PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada publishing, 2012, s. 92.

ani základní intelektové úkony, zvládají pouze několik slov. Jejich afekty jsou silné, snadno se rozčílí, křičí, hází předměty. Jedinec může na druhou stranu být i apatický, kdy si ničeho nevšímá. Přítomny jsou i vzhledové odchylky, třeba srostlé nebo chybějící prsty.²⁵

Mentálně retardovaní jedinci těžce kontrolují své pudy, jejich rozpoznávací a rozumové vlastnosti jsou z velké části vymizelé, mohou se dopouštět zoofilie nebo nekrofilie k ukojení svých pudů. Kvůli těmto vlastnostem se ale stávají také často oběťmi sexuálního zneužívání nebo využití k páčání trestné činnosti.

1. 8 Poruchy sexuálního chování

V rámci relevance mé práce nelze opomenout skupinu poruch sexuálního chování, a to z hlediska jednak jejich nebezpečnosti a také kvůli obtížné léčbě a velké míře recidivy. Jedinec s normální sexuální motivací je charakterizován pevnou sexuální identifikací, má dobře osvojenou sexuální roli, erotickou preferencí opačného pohlaví, jeho sexuální objekt je sexuálně zralý, tvoří pár a s druhým jedincem kooperuje a interaguje společensky akceptovanou technikou. Pachatele, u kterého je podezření, že má poruchu sexuálního chování, je vždy nutno odborně sexuologicky vyšetřit.²⁶

Dvě velké podskupiny těchto poruch tvoří poruchy pohlavní identity a poruchy sexuální preference. Poruchy sexuální identity zahrnují transsexualismus, tedy přáním a ztotožňováním se s osobou opačného pohlaví, transvestitismus dvojí role, význačný občasným nošením šatů druhého pohlaví bez neutuchající touhy stát se příslušníkem druhého pohlaví a poruchu pohlavní identity, která se projevuje zejména v dospívání úzkostí ze svého pohlaví. Trestněprávně poruchy sexuálního chování neovlivňují jednání osoby takovým způsobem, aby byly puzeeny k trestným činům.

Jinak je však tomu u poruch sexuální preference. Tato skupina zahrnuje

25 PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada publishing, 2012, s. 98.

26 MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada publishing, 2013, s. 115.

celou škálu poruch, kdy je sexuální motivace jedince fixována na předmět, činnost nebo osobu, která není v normě. Některé typy jsou obzvláště nebezpečné a to především sadomasochismus a patologická sexuální agresivita. Do skupiny k tendenci k sexuálně motivovaným trestným činům můžeme řadit i jedince s pedofilií.

Jako další můžeme uvést například fetišismus, typický erotickým zájmem jedince pouze na určitý objekt, exhibicionismus, kdy má jedinec potřebu ukazovat genitál vybraným objektům na veřejných místech nebo voyerství, který se vyznačuje ukájením se při pohledu na osoby v intimních chvílích. Při sadomasochismu jedinec preferuje sexuální aktivity, které zahrnují působení bolesti, ponižování či ubližování. Jeden z podtypů, agresivní sadismus, je obzvláště nebezpečný. Pro jedince s touto sexuální preferencí je nejvíce žádoucí negativní reakce oběti, svazuje ji, škrtí, zraňuje, může dojít i k vraždě. Jeho cílem není vynucení pohlavního styku po oběti, ale právě vzbuzení pocitů strachu nebo hrůzy.²⁷

Symptomem patologické sexuální agresivity je snaha dosáhnout pohlavního styku, obvykle vůči neznámé ženě s přítomností agresivního chování. Kooperace oběti je pro takového jedince spíše negativní až rušivá. Na rozdíl od sadismu je však jeho primárním účelem dosáhnout pohlavního styku, násilí je podružné, což je u sadismu naopak. Tato skupina jedinců je též velmi nebezpečná, často se vyskytují trestné činy znásilnění.

Forenzní posuzování obvykle přičkne v případech poruch sexuálního chování podstatně snížené ovládací schopnosti a obvykle jen mírně nebo nepodstatně snížené schopnosti rozpoznávací. Je zde tedy prostor na uznání pachatele zmenšeně nepřičetným. Jak však uvádí Pavlovský a kol. *„na tomto místě je vhodné připomenout, že zmenšenou přičetnost je třeba vnímat jako případ přičetnosti (to jest jakousi „zvláštní přičetnost“), kdy pachatel trestného činu je postižen duševní poruchou, která nesnižuje jeho trestní odpovědnost, ale podmiňuje jiný přístup společnosti vůči němu ohledně trestu za spáchaný čin a*

27 MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada publishing, 2013, s. 114.

ohledně ochrany společnosti před ním do budoucna“²⁸

Sexuální devianti jsou většinou podrobeni sexuologické léčbě. Názory na léčbu sexuálních deviantů se liší, společnost všeobecně zaujímá odmítavý postoj a lze se setkat i s radikálními názory, které navrhuji daným osobám ukládat nepodmíněný trest odnětí svobody, mnoho z nich argumentuje i ekonomicky nevýhodnými faktory léčby – jako jsou například medikace, psychoterapie a jiné. Dle mého názoru je léčba sexuálních deviantů nutná a naprosto oprávněně je poskytována zdravotnickým personálem. Při sledování cílu snížení či zbavení nebezpečnosti takového jedince pro společnost je léčba správnou cestou. Jako příklad si můžeme uvést americkou studii z Vermontského nápravného oddělení, která uvádí, že jedinci, kteří projdou léčebným programem mají pouze 3,8% míru recidivy. Naproti tomu, u osob, které léčbu nedokončily, dosahuje recidiva míry 22% a dokonce 27% u osob, které program ani nezačaly. Avšak Blatníková a Zeman uvádí, že v ČR lze vysledovat recidivu po absolvování ústavního léčení až u 10-20% pacientů.²⁹

28 PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada publishing, 2012, s. 175.

29 BLATNÍKOVÁ, Šárka, ZEMAN, Petr. *Pachatelé sexuálních trestných činů a zacházení s nimi – současné problémy z pohledu výzkumu*. Trestněprávní revue. 4/2013, s. 95-99.

2 Komparace právních systémů ČR a USA

Pro komparaci právního postavení osob s duševní poruchou v právních řádech Spojených států amerických a České republiky je nejprve nutné uvést základní informace o samotných právních systémech – ty mají totiž obě dvě země rozdílné. To ovlivňuje důležitost jednotlivých pramenů práva i postavení soudců, díky nimž můžeme seznat a lépe pochopit i míru ochrany osob s duševní poruchou v tom či onom systému. Systém angloamerický, používaný v USA, a systém kontinentální, používaný v ČR, jsou sice historicky, prakticky i technicky odlišné, ale v průběhu staletí a jisté globalizace světa nelze odhlédnout od jejich vzájemného ovlivňování. Přístupy těchto dvou celků mohou jistě také pomoci k dialogu, který může zostřit hrany při zdokonalování práva, aby fungovalo lépe z hlediska dosahování spravedlnosti a ochrany společnosti.

2.1 Angloamerický právní systém

Právní systém angloamerický vznikl ve středověké Anglii, přes níž se poté rozšířil i do jejích kolonií. Geograficky tedy tento systém pokrývá Velkou Británii, USA, Kanadu (výjimkou je provincie Quebec), Austrálii, Nový Zéland, Indii či Malajsii.³⁰ Můžeme ho členit na jednotlivé okruhy a to: anglický, americký, kanadský, australský, novozélandský, indický, irský a právo ostatních států, které vznikly dekolonizací. Jednotlivé podsystémy se vyznačují menšími či většími odchylkami. Angloamerický právní systém je charakteristický zvláštním postavením soudce – ten právo nejen nalézá, ale i tvoří. To ale neznamená, že jiné právní prameny nemají v tomto systému význam, například psané právo stále nabývá na významu, a to i výrazně hlavně v americkém právním systému.³¹

Primárním pramenem práva je právo soudcovské (*judge-made law*), což v překladu znamená doslova „soudcem vytvořené právo“, jehož typickým výstupem

30 EMMERT, Frank. *Introduction to the American Legal System*. Munster: Langenscheidt Fachverlag GmbH, Munchen und Alpmann und schmidt Juristische Lehrgiingeverlagsgesellschaft mbH & co. KG, 2006, s. 105.

31 KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy, úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996, s. 164.

jsou soudní precedenty, dále právo zákonné (*statute law*), jehož příkladem může být klasický zákoník, právo obyčejové (*customs*) a okrajově též právní literatura (*legal writings*).³²

Jak již bylo naznačeno výše, prim v soudcovském právu hrají především rozhodnutí soudu, která nabývají formy závazných rozhodnutí tzv. precedentů. Ty se řídí doktrínou *stare decidis*, tj. setrvati při rozhodnutém. Právní názor obsažený v precedentu se stává závazným pro obdobné případy do budoucna. Precedent můžeme rozdělit na dvě části a) *ratio decidendi*, kde nalezneme právní zdůvodnění rozhodnutí soudu, které obsahuje normativní pravidlo a b) *obiter dictum*, což je pouze komentář či úvaha soudu k danému případu a nemá precedenční působení. Precedent zavazuje všechny soudy nižší úrovně a soud, který daný precedent vydal. To má zajistit, že všechny obdobné případy budou rozhodovány stejně, což zvyšuje právní jistotu. Pokud se soud rozhodne odchýlit od precedentu, může tak udělat pomocí *metody distinkce* (tzv. *distinguishing*), kdy, pokud soud zjistí relevantní rozdíly mezi případem a precedentem (novější případ má odlišné znaky), odůvodní své rozhodnutí a vytvoří precedent nový. Soud může také vyřadit precedent z používání pomocí tzv. *overruling*, což přichází v úvahu pouze pokud dojde k zásadní změně okolností, které předtím vedly k jeho vytvoření.³³ Sbírký precedentů evidují nejdůležitější rozhodnutí a pomáhají při vyhledávání a formulaci nejdůležitějších relevantních soudních rozhodnutí.³⁴ Okruh angloamerického práva můžeme rozdělit na okruh práva anglického a práva amerického. Vzhledem k relevanci mé práce se zde budu zabývat výlučně systémem americkým.

Angloamerický právní systém v USA je trochu odlišný od klasického anglického, a to především díky jinému historickému politickému i ekonomickému kontextu. Fletcher a Shephard ve své knize *American Law in a Global context* například konstatují, že „*americké právo je prakticky právo psané*“ (*"American law is basically state law"*).³⁵ Základní struktura pramenů zůstává

32 Tamtéž, s. 95.

33 GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, s. 77-78.

34 KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy, úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996, s. 98-99.

35 EMMERT, Frank. *Introduction to the American Legal System*. Munster: Langenscheidt Fachverlag GmbH, Munchen und Alpmann und schmidt Juristische

neměnná, avšak díky státnímu zřízení – federaci – se právo vytváří na dvou úrovních, a to federální a státní.

Sporná otázka se vede v americkém právu o existenci common law na federální a státní úrovni. Existence soudcovského práva na úrovni jednotlivých států byla potvrzena v případě *Railroad Company v. Tompkins* z roku 1938. Co se týče federálního common law, tak někteří autoři uznávají omezenou existenci tohoto common law, někteří vůbec žádnou. Jednotlivé nejdůležitější precedenty pak vycházejí v soukromých sbírkách nazývaných Restatement of the law, které vydává American Law Institute.³⁶

Zákonné právo v USA má mnohem větší význam než v Anglii a závaznost precedentů je naopak zase menší, což je patrné například z toho, že Nejvyšší soudy nejsou vázány principem stare decisis a mohou svá vlastní rozhodnutí měnit³⁷. I samotné zřízení USA vychází z psané ústavy, na rozdíl od Velké Británie, takže i „duševně“ (samotnou podstatou věci) mají k psanému právu blíže.³⁸

2.2 Kontinentální právní systém

Česká republika, podobně jako většina zemí v Evropě, používá kontinentální právní systém. Ten je význačný použitím psaných právních norem, vycházejících z římského ius civile. Ius civile bylo římské právo, které upravovalo vztahy mezi římskými občany navzájem.³⁹ Z tohoto termínu pak vznikl i anglický pojem civil law, který je v přímém kontrastu právě k angloamerickému právnímu systému, který za základní kámen svého právního systému považuje soudcovské právo. Jeho název, kontinentální právní systém, je odvozen od toho, že systém vznikl v kontinentální Evropě. Zcela význačné pro tento systém je dominance práva psaného, doplněného o další právní prameny, například precedenty, pouze

Lehrgiingeverlagsgesellschaft mbH & co. KG, 2006, s. 105.

36 KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy, úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996, s. 101.

37 Tamtéž, s. 101.

38 GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, s. 114.

39 BURDICK, William L. *The principles of Roman law and their relation to modern law*. Clark, N.J.: Lawbook Exchange, 2004. ISBN 978-158-4772-538, s. 3.

jako subsidiárními.

Charakteristickým rozdílem je, že v tomto systému soudce právo nevytváří, ale nalézá, což ovšem nevyklučuje působnost vyšších soudů jakožto soudů, které mají vliv na utváření práva v mezích interpretace toho psaného či úlohou negativního zákonodárce.⁴⁰ I kontinentální právo má několik podsystémů. Dle Gerlocha ho lze dělit na okruh románsko-germánský, východoevropský, skandinávský, balkánský a okruh bývalých koloniálních zemí.⁴¹

Odlišnosti, které je tedy dobré mít na paměti při komparaci právních institutů je jak rozdíl v pramenech práva – u kontinentálního systému hraje prim právní předpis, zatímco v angloamerickém je to precedent, v postavení soudců – v kontinentálním soudci právo nalézají, ale netvoří, zatímco u angloamerického je tomu naopak a v právní terminologii, institucích, v dělení práva – kontinentální systém dělí právo na veřejné a soukromé, angloamerické nikoliv.⁴²

40 KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy, úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996, s. 92.

41 GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, s. 113.

42 Tamtéž, s. 115.

3 Právní řád USA

V předchozí kapitole byly vysvětleny základní rozdíly mezi angloamerickým a kontinentálním právním systémem. Nyní se zaměřím na právní řád USA jako takový vzhledem k tomu, že jeho podrobnější znalost není v našich končinách příliš známá.

3. 1 Státní zřízení, zákonodárná a výkonná moc

Spojené státy americké byly založeny nikoliv jako jeden národ, ale jako 13 různých kolonií vyhlášujících nezávislost na Anglii pomocí Deklarace nezávislosti v roce 1776. Uvádí se v ní, že „*tyto kolonie jsou, a mají plné právo být, svobodné a nezávislé státy*“⁴³.

USA jsou federací, obsahující 50 států, které, jak zmíněno v Deklaraci nezávislosti, jsou svobodné a nezávislé. Z čehož se odvíjí i to, že je státům dána poměrně velká pravomoc pro přijímání právních předpisů. Ty zde vznikají na dvou úrovních – federální a státní.⁴⁴ Soudní moc pak kopíruje dvouúrovňovost a existují jak soudy federální, tak státní.

Celý právní systém Spojených států amerických se odvíjí od základního dokumentu - Ústavy Spojených států amerických. Vydána v roce 1787 následuje snaha o sjednocení zřízení a základních pravidel pro kolonie odtržené od Anglie. Státním zřízením jsou USA, jak již zmíněno výše, federativní prezidentskou republikou. Zákonodárná moc je svěřena do rukou Kongresu (*Congress*), který je dvoukomorový a skládá se ze Senátu (*Senate*) a Sněmovny reprezentantů (*House of Representatives*). Výkonnou moc tvoří prezident (*President*) a vláda (*Government*). Moc soudní je na federální úrovni tvořena Nejvyšším soudem Spojených států amerických (*Supreme court of the United States*), který je, jak již z názvu vyplývá, nejvyšší soudní instancí, pod níž spadá 94 okresních soudů

43 Deklarace nezávislosti Spojených států amerických [online]. „*These United Colonies are, and of Right ought to be, FREE AND INDEPENDENT STATES*“. [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>

44 Bureau of International Information Programs United States Department of State. *Outline of the U.S. Legal system* [online]. 2001, [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: <https://usa.usembassy.de/etexts/gov/outlinelegalsystem.pdf>, s. 6 -7.

(*District Courts*) a 13 odvolacích soudů (*Courts of Appeals*).⁴⁵

Jednotlivé státy se pak musí řídit ústavou, se kterou musí být jejich státní právo v souladu, což je zakotveno v Článku VI odst. 2 Ústavy: „*Tato ústava a zákony Spojených států vydané na jejím základě, jakož i všechny smlouvy, které jsou nebo budou uzavřeny jménem Spojených států, jsou nejvyšším právem země; a soudci všech států jsou jimi vázáni, i kdyby se v ústavě či zákonech jiného státu vyskytla protikladná ustanovení.*“⁴⁶

Tato dvourovňovost je též potvrzena v Dodatku X. Ústavy: „*Práva, která ústava výslovně nepřiznává Unii ani je nevyklučuje z pravomoci států, náležejí jednotlivým státům nebo lidu.*“⁴⁷ Státům jsou tedy přenechány pravomoci, které nejsou jako takové ústavou vyloučeny. Státy také nemusí koordinovat své konání s ostatními státy a jsou tak nezávislé.

Pravomoci, které spadají do výlučné pravomoci federace nalezneme v Článku I – Kongres Sekce 8: „*(1) V pravomoci Kongresu je ukládat a vybírat daně, cla, dávky a poplatky, platit dluhy, pečovat o obranu země a všeobecný blahobyt ve Spojených státech;...*“⁴⁸ Výčet se týká především oblastí, které se vztahují k zahraničním vztahům či ekonomii celé země.

Všechna federální a všechna státní práva, včetně judikatury, musí být ve Spojených státech v souladu s Ústavou, a ačkoli mohou jednotlivé státní ústavy rozšířit práva udělená občanům, nemohou odebrat práva udělená federální ústavou. Ústava tedy přímo zakazuje státům přijímat určité zákony, a to zejména ty, které se dotýkají zahraničního obchodu či měny. Článek VI., také nazýván

45 Tamtéž, s. 21.

46 Ústava Spojených států amerických Článek VI. : „*This Constitution, and the Laws of the United States which shall be made in Pursuance thereof; and all Treaties made, or which shall be made, under the Authority of the United States, shall be the supreme Law of the Land; and the Judges in every State shall be bound thereby, any Thing in the Constitution or Laws of any state to the Contrary notwithstanding.*“ [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm.

47 Ústava Spojených států amerických Dodatek X.: „*The powers not delegated to the United States by the Constitution, nor prohibited by it to the States, are reserved to the States respectively, or to the people.*“ [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm.

48 TINDALL, George B, DAVID, E. *Dějiny států/USA*. NLN s.r.o., 1994, s. 792 – 804, translation © Alena Faltýsková, Alena Komárková, Markéta Macháčková, Svatava Raková, Ivo Šmoldas, Ivan Vomáčka, Eva Zajíčková.

Supremacy Clause (tedy supremační klauzule), učinil zakázaným pro státy přijímání zákonů, které jsou v rozporu s Ústavou či právem federálním.

Co se týče přijímání trestních zákonů, tak státy jsou největším tvůrcem a vykonavatelem trestních předpisů. Federální vláda přijímá pouze trestní zákony, které se vztahují k pravomocím, které jsou uděleny v Sekci 8 Ústavy. Typickým příkladem může být například trestný čin výroby či distribuce drog, kde je více než možné jejich obchodování na mezistátním či mezinárodním trhu, jakmile se tedy případ dotýká pravomoci kontrolované na federální úrovni, tak je dána i příslušnost federálních orgánů (například FBI) a federálních předpisů. Dalším příkladem pak jsou trestné činy spáchané na federálním majetku, proti úředním osobám, velezrada, padělání peněz či terorismus.⁴⁹

Federální trestné činy byly pro zjednodušení sepsány a vydány ve Federálním trestním zákoníku (*United States Code, Title 18*). Ten je však jako mnohé americké zákoníky seřazen nikoliv podle důležitosti chráněného zájmu, ale abecedně. Jsou v něm obsaženy jak jednotlivé trestné činy, tedy trestní právo hmotné, tak i trestní řád.

Otázku uznávání rozhodnutí jednoho státu v druhém, a to nejen v trestních věcech, řeší Článek IV. odstavec 1: „*Veřejné akty, dokumenty a soudní rozsudky kteréhokoli státu se v ostatních státech těší plné důvěře a uznání. Kongres může prostřednictvím obecně platných zákonů předepsat způsob, kterým bude přezkoumána původnost a právní síla podobných aktů, dokumentů a rozsudků.*“⁵⁰ Pro trestní právo je též důležitý odstavec 2: „*Osoba obžalovaná v kterémkoli státě pro velezradu, trestný čin nebo jiný přestupek, která uprchla a je nalezena v jiném státě, bude na žádost výkonné moci státu, ze kterého prchla, vydána státu, jehož jurisdikci podléhá tento přestupek.*“⁵¹ Ze kterého vyplývá, že osoby stíhané za

49 EMMERT, Frank. *Introduction to the American Legal System*. Munster: Langenscheidt Fachverlag GmbH, Munchen und Alpmann und schmidt Juristische Lehrgiingeverslagsgesellschaft mbH & co. KG, 2006, s. 118.

50 Ústava Spojených států amerických, Článek IV. Odstavec 1: „*Full Faith and Credit shall be given in each State to the public Acts, Records, and judicial Proceedings of every other State. And the Congress may by general Laws prescribe the Manner in which such Acts, Records and Proceedings shall be proved, and the Effect thereof.*“ [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm.

51 Tamtéž odstavec 2: „*A Person charged in any State with Treason, Felony, or other Crime, who shall flee from Justice, and be found in another State, shall on Demand of the executive*

trestný čin či přestupek, jsou na žádost vždy vydávány státu, ve kterém byl takový čin spáchán.

3. 2 Soudní systém

Obě dvě úrovně, státní i federální, pak mají obvykle třístupňový systém soudů, aby byla zajištěna možnost odvolání. Americký soudní systém je značně zmatečný a to nejen díky odlišným názvům soudů, ale také díky téměř naprosté libovůli státu zvolit si svůj systém.

Na nejnižší příčce státního soudnictví stojí tzv. *District courts*. Do češtiny bychom mohli volně přeložit tyto soudy jako „obvodní“. Jsou rozděleny většinou podle hustoty zalidnění daného státu. V každém státě však minimálně jeden musí být, rozmístění se určuje podle počtu obyvatel daného státu. Jména těchto obvodních soudů se také liší stát od státu, někde nalezneme název *justice courts*, *small claims courts*, *mayor's courts*,... Existují také specializované *District courts*, například *traffic courts* (ty se zabývají dopravními případy), *police courts* či *small claims courts*.⁵²

Dalším stupněm jsou pak *courts of general jurisdiction*, což jsou soudy, u kterých jsou řešeny závažnější případy, například vražda či znásilnění nebo spory o velké peněžité částky. Těchto soudů je podstatně méně než *District courts*. Je poněkud matoucí, že tyto soudy mají v různých státech též různá jména a tak se můžeme setkat například s názvem *District court* (stejně jméno jako nižší soud, ale v podstatě jiný), *Trial Court* nebo nejběžněji *Circuit Court*. Tento soud slouží také jako odvolací soud pro *District Courts*.⁵³

Highest court, tedy nejvyšší soud, je na úplném vrcholu pyramidy státního amerického soudnictví. Jak již jsem zmínila, v některých státech, jako například v Jižní Dakotě, je pouze dvoustupňový systém, odvolacím soudem pro nejnižší

Authority of the State from which he fled, be delivered up, to be removed to the State having Jurisdiction of the Crime.“ [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm.

52 FRIEDMAN, Lawrence M., GRANT, M. Hayden. *American Law an introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 56.

53 Tamtéž, s. 57-58.

District court je pak už jen jejich Nejvyšší soud.⁵⁴

Federální stupeň soudnictví je též třístupňový. Nejnižším soudem je *District court*, následuje *Circuit court* a nejvyšším je *U.S. Supreme Court*. *District courts* v současné době disponují počtem 94 soudních pracovišť na federální úrovni. Na těchto soudech obvykle zasedá jeden soudce. Rozmístění soudů je rozděleno do 12 obvodů. *Circuit courts* či *Courts of Appeal* (odvolací soudy) je v současné době 13 a nevyužívají institut samosoudce. Dostat se k Nejvyššímu soudu USA je většinou těžké a případ je zde projednán pouze, pokud se jedná o problematiku výkladu americké Ústavy nebo Ústavou zaručených lidských práv.⁵⁵

V USA existují i tzv. *Mental Health Courts*, které suplují soudy v rozhodování o méně závažných trestních věcech osob s duševní poruchou, které nevykazují násilné sklony. Je to typ trestních soudů, které mají zvláštní složky věnované osobám s duševním onemocněním, mohou přeřazovat osoby z věznic do léčebných programů, podrobují obžalované pozorováním a mají možnost uvalit trestní sankce za nedodržení podmínek výkonu léčebného programu.⁵⁶ Zaměstnanci soudu jsou proškoleni k jednání s duševně nemocnými osobami. Těchto soudů je vcelku malý počet v celých Spojených státech a k roku 2004 tento soud operoval ve 22 amerických státech z celkového počtu 51 států. Pokud se obžalovaný v řízení před takovým soudem zaváže k dobrovolné hospitalizaci, následování psychiatrického programu a medikaci, může se vyhnout pobytu ve vězení.⁵⁷

3. 3 Trestní právo v USA

Už od počátku věků se lidstvo potýká s činy, které jsou nebezpečné pro společnost, a je tak v zájmu ochrany celého společenství a lidského soužití je

54 Tamtéž, s. 59.

55 Tamtéž, s. 60.

56 ABRAMSKY, Sasha. Ill-equipped: U.S. Prisons and Offenders with Mental Illness. USA: HRW, 2003, „*Mental health courts are defined as courts that are criminal courts, have a separate docket dedicated to persons with mental illness, divert criminal defendants from jail to treatment programs, and that monitor the defendants and have the ability to impose criminal sanctions on their failure to comply with the terms of their diversion.*“ s. 27.

57 *Model Penal Code: Official Draft and Explanatory Notes* : Complete Text of Model Penal Article 10-26.

monitorovat a korigovat. Takové činy mají v mnohých zemích různé názvy a také je jednotlivé státy různě definují a trestají. Zakotvení zločinu je většinou i součástí jakéhosi sociálního vědomí či sociální struktury vycházející z etiky či morálky, tedy systémů lidského vědomí, které byly formovány po celá staletí právě na tom daném území. Trestní spravedlnost je mimo jiné i náhradou za osobní odplatu, která byla praktikována od nepaměti do dob prvních zákoníků.

Každý stát Spojených států amerických si tvoří své vlastní trestně právní předpisy, jejichž rámcem je Ústava USA, kterou nesmí porušit. Federální úroveň má svůj vlastní zákoník, který se zaměřuje na trestání porušení federálních zákonů. Ty obvykle trestají problematiku, která přesahuje jednotlivé státní úrovně nebo úroveň celé federace jako takové. Každý stát si pak tvoří své zákoníky sám. Většina států je však při přijímání svých vlastních trestně právních předpisů inspirována federálními předpisy. A to především Modelovým trestním zákoníkem (*Model Penal Code*).

3. 3. 1 Modelový trestní zákoník

MPC neboli *Model Penal Code* byl schválen a vyhlášen American Law Institute, a slouží především jako vzor pro jednotlivé státní trestní zákoníky. Některé státy ustanovení MPC sledují téměř doslovně, některé méně. Ve výsledku však poskytuje modelový trestní zákoník alespoň určitou základní myšlenkovou a ideologickou základnu, ze které pak jednotlivé zákoníky vycházejí. Nalezneme v něm i ustanovení o zjišťování nepřičetnosti.

3. 3. 2 Klasifikace trestných činů v USA

Sir Blackstone, jehož komentáře jsou používány téměř všemi zeměmi s angloamerickou právní kulturou, definoval zločin jako „*čin spáchaný konáním nebo opomenutím v rozporu s veřejným právem, které něco zakazuje nebo přikazuje*“⁵⁸. Trestní právo je tedy právem, které definuje, co je činem trestným a také ho následně trestá. Nemáme žádná kolektivní vysvětlení pro jevy, či činy, které nazýváme jako zločin, je to pojem, za kterým se skrývá velká škála lidského

58 BLACK, Henry Campbell. *Blackstone commentaries, A Law Dictionary*. New Jersey: The lawbook Exchange, 2008, s. 299.

jednání. V právním slova smyslu je pak zločinem to, co za zločin právě dané právo prohlásí.

Dle závažnosti se zločiny v americkém trestním právu dělí na 1) vlastizrady (*treason*), 2) zločiny (*felonies*), 3) přečiny (*misdemeanors*) a 4) přestupky a porušení (*infractions and violations*). Je důležité stále vnímat rozdíl mezi českým názvoslovím, které je v našem právu pevně svázáno s definicí trestního zákoníku a americkým, které má s českým názvoslovím společnou jen hlavní fenomenologickou ideu.⁵⁹

Felony je zločin závažný, který zahrnuje obvykle tresty ukládající smrt či nepodmíněný trest odnětí svobody na jeden rok a více. Jako *felonies* označujeme činy, které jsou za takové označeny v právním předpisu (*statute*), nebo které vykazují trest odpovídající tomuto stupni závažnosti – tedy trest alespoň jednoho odnětí roku svobody až trest smrti. Dále jsou *felonies* rozděleny dle stupně závažnosti na tři stupně – první, druhý a třetí stupeň. Zločin prvního stupně (*first degree felony*) je nejzávažnější a nese s sebou nejtěžší tresty, tento stupeň je většinou charakteristický nějakou přitěžující okolností třeba tím, že oběť byla malé dítě.⁶⁰

Misdemeanors jsou méně závažné zločiny, které jsou podle závažnosti odstupňovány jako Class A, B nebo C. A nejméně závažnými jsou *infractions a violations*, které jsou většinou trestány pouze peněžní sankcí. Jedná se například o porušování nočního klidu či nedodržování prohibice na předem určených místech.⁶¹

3.3.2.1 Trestný čin dle MPC

Konkrétně Modelový trestní zákoník znaky trestného činu definuje takto:

§ 1.13

(9) „znakem trestného činu“ se rozumí: (i) takové jednání, nebo (ii) takové okolnosti, nebo (iii) takový následek, který:

59 FRIEDMAN, Lawrence M., GRANT, M. Hayden. *American Law an introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 156-157.

60 POLLOCK, Joycelyn M. *Criminal law*. USA: Routledge, 2015. s. 12.

61 Tamtéž, s. 13.

- (a) je součástí popisu zakázaného jednání v definici trestného činu, nebo
- (b) vykazuje požadovaný druh zavinění, nebo
- (c) vyvrací protiprávnost nebo trestnost tohoto jednání, nebo
- (d) vyvrací promlčení nebo
- (e) zakládá jurisdikci soudu⁶²

Tyto znaky musí být prokázány nade vší důvodnou pochybnost (*beyond a reasonable doubt*).⁶³

3.3.2.2 Trestný čin dle common law

Dle common law se trestný čin skládá ze dvou hlavních znaků, základních složek, které musí být splněny k prokázání viny a odpovědnosti pachatele. Jedním je *actus reus*, tedy vnější, fyzický znak trestného činu, jednání. A *mens rea*, což je vnitřní znak trestného činu, v angličtině se též uvádí „*guilty mind*“ (vinná mysl). Aby byla osoba trestně odpovědná za svůj čin, musí splňovat požadovaný stav mysli - „*requisite state of mind*“ - tedy *mens rea*. Pokud jsou tyto dva hlavní znaky prokázány v očích porotců či soudce, je osoba shledána vinou. Existují však výjimky. Obhajoba může vznést tzv. obranu (*defense*), kdy obžalovaný nepopírá naplnění obou dvou znaků, ale namítá některé skutečnosti, díky kterým by jeho jednání nemělo být trestné.⁶⁴

Namítané skutečnosti mohou být okolnosti vylučující protiprávnost (obransy *Justification Defense*), které činí jednání jinak trestné přijatelným (například institut krajní nouze či nutné obrany) či okolnosti vylučující trestnost (od toho se pak obrana nazývá *Excuse Defense*), tyto okolnosti se vztahují k osobě pachatele, která by právě díky některým osobnostním skutečnostem neměla být shledána plně trestně odpovědnou. Mezi okolnosti vylučující trestnost patří nedospělost (*infancy*), tíseň (*duress*), vojenské příkazy (*military orders*), nátlak

62 *Model Penal Code : Official Draft and Explanatory Notes* : Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962 Sekce: 1.03, 1.13 MPC:

- (9) “element of an offense” means (i) such conduct or (ii) such attendant circumstances or (iii) such a result of conduct as
 - (a) is included in the description of the forbidden conduct in the definition of the offense; or
 - (b) establishes the required kind of culpability; or
 - (c) negatives an excuse or justification for such conduct; or
 - (d) negatives a defense under the statute of limitations; or
 - (e) establishes jurisdiction or venue.

63 *Model Penal Code : Official Draft and Explanatory Notes* : Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962, Sekce: 1.12.

64 DUBBER, Markus Dirk. *Criminal law: model penal code*. New York: Foundation Press, 2002. Turning point series (Foundation Press), s. 188.

(*entrapment*), nedobrovolná intoxikace (*involuntary intoxication*) a dvě důležité pro osoby s duševní poruchou – zmenšená přičetnost (*diminished capacity*), nepřičetnost (*insanity*).⁶⁵

3.4 Institut nepřičetnosti v USA

V mnoha případech člověk nedokáže rozpoznat dobré od špatného, a to se děje i v případech duševních chorob. Někteří nedokážou rozpoznat dobré od špatného (jejich mysl nerozlišuje mezi pojmy morálka nebo nemá v osobnosti zafixovaný systém sociálních hodnot), a někteří nedokážou ve své mysli vytvořit žádný duševní záměr ke spáchání trestného činu (dalo by se říci, že se neovládají). Do takového koše spadají nejen choromyslní (tzn. osoby s duševní poruchou či jinou,...), ale i děti, které zpravidla nedokážou plně rozvinout pochopení jednak společensky chráněných hodnot a jednak nemají plně vyvinutou zodpovědnost. Duševní choroba, tak jak jsme si ji představili v předchozích kapitolách, má nepoměrné působení na člověka a jeho rozumové i volní schopnosti. Schizofrenikova schopnost porozumět okolnímu světu, když má halucinace, či extrémní vypětí osob s bipolární poruchou jsou jedněmi z mála příkladů.⁶⁶

Nepřičetnost shledává pachatele, který čin spáchal neodpovědným za svůj čin díky jeho narušené duševní integritě ve vztahu ke spáchanému trestnému činu. Duševní porucha také může být polehčující okolností při rozhodování o výši trestu. Je však v zásadě na soudním rozhodnutí, potažmo rozhodnutí poroty, zda-li po předložených důkazech trest skutečně zmírní či nikoliv. Některé speciální případy v tomto ohledu byly rozhodnuty Nejvyšším soudem USA, který tak vytvořil závazné precedenty pro všechny státy. Například to, že mentálně retardovaní pachatelé nemohou být odsouzeni k trestu smrti (případ Atkins) a stejně tak mladiství (případ Roper).

65 DRESSLER, Joshua. *Criminal law* [online]. Third edition. St. Paul, MN: West Academic Publishing, 2015. Dostupné z: <https://subscription.westacademic.com/Book/Detail/24003>, s. 205.

66 MORSE, Stephen. *Mental Disorder and Criminal Law*. [online] The Journal of Criminal law and criminology, 885/2013, [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol1101/iss3/6>: s. 927., „The reason a legally insane offender typically commits the crime is primarily because she believes that she has a sufficient moral or legal justification for what she is doing.“

Osoby s duševní poruchou požívají práva v rozličných částech trestního řízení. Ráda bych podotkla, že nepřičetnost je záležitost právní a morální, nikoliv psychiatrická či psychologická. Při sledování cílů trestání jedinců páchajících zločin je nutné rozhodnutí, zda-li je trestně odpovědný, nikoliv zda-li je přítomna duševní porucha. Pojem nepřičetnost není v trestním právu USA jednoznačně definován. Pro institut nepřičetnosti se v USA vžilo označení používané při procesním řízení díky použité obraně „*not guilty by reason of insanity*“ = tedy nevinen z důvodu nepřičetnosti, zkráceně a dále jen „NGRI“.

Obhajoba nepřičetností je v americkém trestním právu tzv. *Affirmative defense*, což znamená, že obžaloba nemůže vyvracet NGRI dokud nejsou v řízení představeny důkazy podporující tuto obhajobu, ale poté musí tyto důkazy vyvrátit a to „*nade vsí důvodnou pochybnost*“ („*beyond a reasonable doubt*“).⁶⁷ Žalovaný musí také podat žádost na použití této obhajoby a do deseti dnů od této žádosti označit důkazy, které hodlá v řízení předvést. Výjimečně může soud povolit i pozdější zařazení důkazů.⁶⁸

3.4.1 Zjišťování nepřičetnosti

Pro shledání obžalovaného NGRI používají soudy při určování nepřičetnosti tzv. *testy*, které stanovují aspekty, které musí být splněny, aby bylo možno rozhodnout o nevině na základě nepřičetnosti. Tyto testy posuzují postoj pachatele k trestnému činu a porozumění trestnému činu. Jednotlivé státy si samy určují, který kvalitativní test budou používat. Nejobvyklejší jsou 4, které pak státy používají samostatně, kombinují je nebo je pouze berou jako inspiraci.

3. 4. 1. 1 ALI-MPC test

Tento test je uveden v Modelovém trestním zákoníku. Jeho název je odvozen od organizace, která ho vytvořila – *American Law Institute*. Na základě diagnostikovaného mentální defektu obžalovaný buďto neporozuměl trestnosti

⁶⁷ *American Law Institute. Model Penal Code : Official Draft and Explanatory Notes : Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962 Annual Meeting of the American Law Institute at Washington, D.C., May 24, 1962. Philadelphia, Pa. :The Institute, 1985. Sekce: 1.12.*

⁶⁸ *Model Penal Code : Official Draft and Explanatory Notes : Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962 Sekce: 4,03 (2).*

jeho činu, anebo byl neschopen jednat v souladu se zákonem. ALI-MPC test tak povoluje jako základ pro obhajobu nepřičetností jak nedostatek porozumění (schopnosti rozumové), tak nedostatek kontroly své osoby (schopnosti ovládací).

Článek 4. MPC, nazvaný Odpovědnost uvádí:

Sekce 4.01. Duševní porucha či vada vylučují odpovědnost

- (1) *Osoba neodpovídá za trestné jednání, pokud ho činila v důsledku duševní poruchy či vady, která způsobila to, že nemá značné porozumění (substantial capacity) pro posouzení protiprávnosti svého chování, nebo přizpůsobení svého chování zákonným požadavkům.⁶⁹*
- (2) *V rámci tohoto zákoníku, nezahrnují výrazy „duševní choroba nebo vada“ abnormality, které se projevují pouze opakovaným pácháním trestných činů či jiného antisociálního chování⁷⁰*

Problematický je výklad výrazu „substantial capacity“ či „značného porozumění“. Nemít značné porozumění totiž nevyžaduje nemít ne vůbec žádné porozumění, ale mít jen určitou míru, která je, co do míry „značná“, a tak nabízí poměrně široký výklad. Pokud je tedy narušena rozumová či ovládací schopnost pachatele v důsledku duševní poruchy, není za svůj čin odpovědný. MPC konkrétně nestanovuje, co duševní poruchou je a nechává tak výklad medicínským odborníkům. Zároveň stačí scházející rozumová či volní vlastnost nikoliv jejich kombinace.

3.4.1.2 M'Naghten Rule (M'Naghtenovo pravidlo)

Obžalovaný buď nerozuměl tomu, co dělal, nebo nedokázal rozeznat správné od špatného, kvůli přítomnosti duševní nemoci. Tento test je nejstarší a položil základy NGRI jako takové v celém angloamerickém právu. Jedná se o případ M'Naghten. Tento test je občas kritizován pro svoji „nepřísnost“. Psychiatři a psychologové namítají, že duševní stav nepřičetného nelze zjednodušit na odpověď ano nebo ne.

69 *Model Penal Code : Official Draft and Explanatory Notes : Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962 Sekce 4.01.*

70 *Model Penal Code : Official Draft and Explanatory Notes : Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962 Sekce 4.02.*

Daniel M'Naghten v roce 1843 zastřelil asistenta premiéra, Edwarda Drummonda, v domnění, že se jedná o samotného premiéra Sira Roberta Peela. Soudní řízení ukázalo, že M'Naghten trpěl v době spáchání tohoto činu bludy, představou, že ho premiér pronásleduje. Porotou byl zproštěn obžaloby a to zvláště kvůli instrukci soudu, že by porotci měli obžalovaného osvobodit, pokud „*mu jeho stav nedovolil porozumět tomu, že dělá špatný či zlý čin*“⁷¹. Tento kvalitativní standart, nazvaný *M'Naghten rules*, má tři hlavní aspekty, prvním je že obžalovaný „*jednal z takové vady rozumu nebo z nemoci mysli, aby nepoznal povahu a kvalitu činu, který dělal, nebo, pokud to věděl, nevěděl, že to bylo protiprávní*“⁷². Ve druhé pak soud deklaruje, že pokud se osoba, jinak přičetná, dopustila činu pod vlivem deziluze či jasného narušení vnímání reality svým duševním stavem, pak by to měla porota brát v potaz, i přes to, že nebude osoba shledána nevinnou z důvodu nepřičetnosti. A za třetí, že je žádoucí povolat zdravotnického odborníka, aby dal porotě svůj názor ohledně zavinění obžalovaného.⁷³ Ač je tento případ značně starý, položil základy nejen posuzování duševního stavu ve vztahu k trestným činům, ale také návazné psychické evaluace.

3.4.1.3 *Irresistible impulse test* (*Test „Impulzu, kterému nešlo odolat“*)

Tento test shledá obžalovaného NGRI pokud jako výsledek duševní poruchy obžalovaný nedokázal ovládat jeho činy, což vyústilo v trestný čin.⁷⁴ Požadavky na tento test jsou: obžalovaný trpěl duševní poruchou v době činu a v době činu nebyl schopen posoudit závažnost a podstatu svého jednání, nebo nebyl obžalovaný v době páchaní trestného činu schopen kontrolovat a přizpůsobit své jednání zákonu a důvodem pro tuto neschopnost kontroly a přizpůsobení je v té

71 *M'Naghten's Case*, 1843 10 C & F 200, „*had not the use of his understanding so as to know he was doing a wrong or wicked act*“.

72 *M'Naghten's Case*, 1843 10 C & F 200, „*was laboring under such a defect of reason, from disease of the mind, as not to know the nature and quality of the act he was doing, or, if he did know it, he did not know, he was doing what was wrong*“.

73 *M'Naghten's Case*, 1843 10 C & F 200.

74 ROLF, Carol A. *From M'Naghten to Yates - Transformation of the Insanity Defense in the United States - Is it Still Viable?*[online]. Rivier College.. ONLINE ACAD. J. 1, 6 (2006). [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www2.rivier.edu/journal/ROAJ-2006-Spring/J41-ROLF.pdf>.

době existující duševní porucha.⁷⁵ Jedná se tedy o test založený na neschopnosti kontrolovat své volní jednání, tedy složku ovládací či neschopnosti rozumové.

3.4.1.4 *Durham's rule* (Durhamovo pravidlo)

Tento test shledá obžalovaného nepřičetným pokud 1) *v době spáchání trestného činu trpěl duševní poruchou či vadou* a za 2) *úmysl spáchat tento trestný čin chyběl, jelikož byl spáchán na popud právě duševní poruchy nebo vady*. Tento „test“ pro posouzení odpovědnosti je z výše uvedených nejbenevolentnější. Nabízí prostor pro extenzivní výklad. Pokud tedy spáchaný čin byl vykonán v důsledku duševní poruchy, pak má být obžalovaný osvobozen.⁷⁶

3.4.1.5 Test zavedený Insanity Defense Reform Act

V roce 1984 byl schválen Insanity Defense Reform Act, který reagoval na případ Hinckley v. United States. John Hinckley se neúspěšně pokusil o atentát na prezidenta Ronalda Reagana a v soudním procesu byl nakonec shledán nevinným z důvodu nepřičetnosti.⁷⁷ Po obrovské vlně nespokojenosti občanů byla nucena vláda přijmout reformu použití této obhajoby pro trestné činy na federální úrovni. Dle ní pak více než polovina států pozměnila kvalitativní kvalifikaci nepřičetnosti. Ta se projevila obvykle tak, že státy zavedly místo samotného M'Naghten testu obměny kombinací s nějakým dalším testem.

Díky této reformě se přesunulo důkazní břemeno z obžaloby na obhajobu. Do této doby totiž musela obžaloba při namítnutí nepřičetnosti dokázat přičetnost obžalovaného nade vší pochybnost. Nyní však musí nepřičetnost dokázat obžalovaný a to „*jasnými a přesvědčivými důkazy*“ (*clear and convincing evidence*).⁷⁸ Obhajoba tedy musí uvést důkazy, které dokazují závažnou duševní poruchu obviněného.

Pro shledání obžalovaného nepřičetným je potřeba dokázat absolutní nedostatek schopnosti rozpoznávací. Další podstatnou změnou bylo uvedení

⁷⁵ Tamtéž, s. 2.

⁷⁶ POLLOCK, Joycelyn M. *Criminal law*. USA: Routledge, 2015, s. 115.

⁷⁷ Hinckley v. United States 525 F. Supp. 1342 (D.D.C. 1981).

⁷⁸ United States v. Freeman, 804 F. 2d 1574 (11th Cir. 1986).

nového testu nepřičetnosti. Obžalovaný je nepřičetný pokud „jako výsledek závažné duševní poruchy nebo vady byl neschopen posoudit kvalitu a závažnost nebo protiprávnost a nesprávnost jeho činu“⁷⁹.

Reforma zpřísnila i výstupy znalců v oblasti psychiatrie. Ti nyní mohou u soudu vypovídat o duševním stavu obžalovaného, ale nemohou se explicitně vyjadřovat, zda-li dle nich obžalovaný trestný čin spáchal či nikoliv či byl nepřičetný či by měl být osvobozen.⁸⁰

Některé státy obhajobu nepřičetností vůbec nepřipouštějí. Mezi takové patří Idaho, které ve svém zákoníku uvádí: „*Duševní stav není obranou před jakýmkoliv obviněním z trestného činu*“⁸¹. Dále také zakazuje obhajobu nepřičetností Kansas, Utah a Montana. NGRI je použité obhajobou u cca 1% případů, a z toho je úspěšných cca 30%. Použití této „obrany“ je tedy vcelku výjimečné a ještě výjimečněji úspěšnější.

3.5 Vinný, ale duševně nemocný (Guilty but mentally Ill)

Některé státy umožňují rozsudek „*vinný, ale duševně nemocný*“. Ten je dostupný pro obžalované, kteří nesplnili požadavky pro obhajobu nepřičetností, ale předložili dostatečné důkazy o své duševní chorobě a mají tak nárok na poskytnutí léčby.⁸² 20 států umožňuje tuto obhajobu. Jedná se o jakýsi kompromis mezi ochranou společnosti před pachateli trestných činů a ochranou duševně nemocných osob páchajících trestné činy.

Tento verdikt je dle Pensylvánského zákona zakotven takto: „*Osoba, která namítne obhajobu nepřičetností může být shledána vinou, ale duševně nemocnou v případě, že soud zjistí, nade vší důvodnou pochybnost, že osoba vina z trestného*

79 US Code: Title 18. § 20(a) (West Supp. 1985) „as a result of a severe mental disease or defect, [he] was unable to appreciate the nature and quality or the criminality or wrongfulness of his acts“

80 Insanity Defense Reform Act 1984 Fed. R. Evid. 704(b).

81 Idaho Code § 18- 207(1) “*Mental condition shall not be a defense to any charge of criminal conduct*”.

82 People v. Sorna, 276 N,W, 892 (Mich. App. 1979).

činu byla duševně nemocná počas páchaní tohoto činu a zároveň nebyla shledána právně nepřičetnou počas spáchání tohoto činu“⁸³ Musí být tedy splněny tři požadavky, za prvé osoba je vinna z daného trestného činu, za druhé obžalovaný neustál důkazní břemeno obhajobou nepřičetnosti a za třetí je obžalovaný duševně nemocný, k čemuž slouží posouzení a předvolání soudních znalců z oboru psychiatrie. Ve většině případů jsou pachatelé v tomto případě odsouzeni k trestu odnětí svobody, ale s tím, že se podrobí psychické evaluaci a bude jim poskytnuta léčba jejich poruchy.⁸⁴

3.6 Procesní práva obžalovaných s duševní poruchou v jednotlivých fázích řízení

Pachatelé mohou použít obhajobu nepřičetností, jejich duševní stav však ovlivňuje i jejich procesní práva. Ta se týkají všech fází řízení. Obžalovaný může být shledán neschopným být souzen, odsouzen, může se také vzdát práva na obhajobu, či může dobrovolně přiznat vinu. Z hlediska přehlednosti jednotlivých problematik vyměřím jednotlivé oblasti, týkající se právního postavení osob s duševní poruchou, dle fáze trestního řízení. Provedu tedy čtenáře cestou, při které vyvstávají otázky na osoby s duševní poruchou postupně tak, jak se s nimi může pachatel setkat při případném řízení. V textu se často budete setkávat s významnými případy, které jsou z hlediska angloamerické právní kultury, směrodatnými při rozhodování obdobných budoucích sporů.

Důkazy o duševní poruše či vadě jsou přijatelné u soudu, pokud jsou relevantní k danému trestnému činu v tom smyslu, že obžalovaný měl či neměl odpovědnost za takový čin. Pokud je v soudním procesu rozhodováno o výši trestu, zda-li odsoudit obžalovaného k trestu doživotnímu či trestu smrti, je porota či soudce poučeni, že na základě důkazů, které připouštějí možnost přítomnosti duševní poruchy u obžalovaného, se mají přiklonit k trestu doživotnímu.⁸⁵

83 Pennsylvania. Con. Stats. § 314(b) “*A person who timely offers a defense of insanity . . . may be found ‘guilty but mentally ill’ at trial if the trier of facts finds, beyond a reasonable doubt, that the person is guilty of an offense, was mentally ill at the time of the commission of the offense and was not legally insane at the time of the commission of the offense*”.

84 ROLF, Carol A. From M'Naghten to Yates - Transformation of the Insanity Defense in the United States - Is it Still Viable?[online]. Rivier College.. ONLINE ACAD. J. 1, 6 (2006). [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www2.rivier.edu/journal/ROAJ-2006-Spring/J41-ROLF.pdf>.

85 *Model Penal Code : Official Draft and Explanatory Notes* : Complete Text of Model Penal

Zajímavé je, že studie dokázaly, že porota má tendence opačné, i když je o této polehčující okolnosti poučena. Pokud obžalovaný použije svoji duševní poruchu ve snaze být osvobozen, má v případě shledání vinným, větší šanci na odsouzení k trestu smrti než-li k doživotí. Může tomu být pravděpodobně kvůli stigmatizaci duševních poruch projevující se strachem z toho, že společnost neví, co od obžalovaného čekat a tak je například porota přesvědčena o nekontrolovanosti a velké nebezpečnosti obžalovaného.⁸⁶

Některé duševní stavy lze použít jako důkaz změněného duševního stavu. Tyto lze připustit soudem jako důkaz a mohou hrát roli při rozhodování poroty či soudu při uvalování trestu. Může se jednat o premenstruační syndrom (PMS), kdy ho lze v některých ojedinělých případech označit za formu psychózy a je tak přípustným důkazem, stejně jako poporodní deprese. Intoxikace (opilství) je zakázána jako obhajoba v 1/3 států. V ostatních pak může předvedení důkazů o intoxikaci zmírnit stupeň zavinění, kupříkladu z úmyslu na nedbalost. Dalším příkladem je posttraumatická stresová porucha či syndrom týrané ženy.⁸⁷

3.6.1 Neschopnost účastnit se soudního řízení (Incompetency to stand a trial)

Pokud jsou pochybnosti o duševním stavu obžalovaného a jeho kompetenci být vůbec účasten soudního řízení, soud přikáže k případu alespoň jednoho psychiatra, který evaluuje duševní stav žalovaného. Soud může také nařídít zadržení obžalovaného a jeho přijetí do nemocnice či jiného zařízení pro vyšetření duševního stavu na dobu 60 dnů. Tato doba však může být prodloužena. Psychiatr přikázaný k případu pak podá report o výsledcích pozorování a šetření a doporučí případný následný postup.⁸⁸

Nemůže být souzena osoba, která v důsledku své duševní poruchy nebo vady postrádá kapacitu porozumět řízení, které je proti němu vedeno a spolupracovat při své vlastní obhajobě. Taková pak nesmí být souzena či

Code as Adopted at the 1962 Sekce 40.02 (2 a 1).

86 *The Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law* 23(3):399-409, 1995.

87 POLLOCK, Joycelyn M. *Criminal law*. USA: Routledge, 2015, s. 45.

88 *Model Penal Code : Official Draft and Explanatory Notes* : Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962 Sekce 4.06.

odsouzena do té doby, dokud tento duševní stav přetrvává.⁸⁹ Test nekompetentnosti byl stanoven v případě Dusky v. United States: „Zda-li má obviněný přítomnou dostatečnou schopnost konzultovat se svým právníkem s rozumnou mírou racionálního porozumění a zda má rozumné i faktické porozumění řízení proti němu“.⁹⁰

O neschopnosti obžalovaného je rozhodnuto soudem, nikoliv porotou. Pokud je rozhodnuto kladně, je obžalovaný přijat do léčebného zařízení. Řízení je po dobu jeho pobytu v něm pozastaveno. Pokud soud shledá, že se obžalovanému duševní zdraví vrátilo do takové míry, že je schopen účastnit se řízení, pak je řízení opět obnoveno.⁹¹ Nicméně nelze držet obžalovaného hospitalizovaného nekonečně dlouhou dobu, pokud je po určité době shledáno, že pravděpodobně nebude nikdy s to porozumět trestnímu řízení, tak v takovém případě musí soud postupovat podle občanského práva na zbavení svéprávnosti, ale trestní řízení je zastaveno nadobro.⁹² Případy obvykle zahrnují amnézii, zranění či nemoc obžalovaného, kvůli kterým se nemůže zúčastnit řízení. Je přípustno povolat před soud psychiatry, kteří podrobili obžalovaného psychické evaluaci, jako tzv. *expert witnesses*.⁹³

3.6.2 Možnost se přiznat (Incompetency to plead guilty) a právo na obhajobu

Možnost přiznat vinu a odvolat svého obhájce se neřídí žádnými zvláštními měřítky. Obžalovaný je kompetentní k přiznání, pokud je schopen se účastnit procesu, je tedy kompetentní k předchozímu bodu. Případ Godinez v. Moran z roku 1993 byl zásadním rozhodnutím, ve kterém Nejvyšší soud USA rozhodl, že pokud byl žalovaný kompetentní k tomu mít proces, byl automaticky způsobilý přiznat se k vině, a tím se vzdát i procesních práv, včetně práva na

89 Tamtéž, sekce 4.04.

90 Dusky v. United States, 362 U.S. 402 (1960) „whether he (the accused) has sufficient present ability to consult with his lawyer with a reasonable degree of rational understanding and whether he has a rational as well as factual understanding of the proceedings against him“.

91 Tamtéž, sekce 4.06.

92 Jackson v. Indiana, 406 U.S. 715 (1972).

93 *Model Penal Code : Official Draft and Explanatory Notes* : Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962 Sekce 4.07.

právní poradenství.⁹⁴ Tento závěr, podpořený i několika případy je ovšem ošemetný. Lze aplikovat stejnou míru na neschopnost stanout před soudem a na to, vzdát se obhájce či přiznat vinu? Nezpůsobilost k stanutí před soudem je dána za prvé pokud obžalovaný nechápe účel a podmínky procesu vedeného proti němu a za druhé není schopný přiměřeně pomáhat svému advokátovi při své obhajobě. Je otázkou, zda-li je toto kritérium dostatečné. Meze jednotlivých případů musí nastavit sám soud. Je ovšem možné, že se naprosto legitimně vzdá svého práva na obhajobu člověk, který trpí například paranoidními bludy, proto, že není neschopen soudu a chápe účel a smysl procesu.

O tom, že osoba má právo se v kriminálních řízeních obhajovat sama, bylo rozhodnuto v případě *Faretta v. California*, kde nakonec Nejvyšší soud došel k závěru, že obžalovaný má ústavní právo na svoji vlastní obhajobu, pokud se práva na advokáta vzdává dobrovolně a rozumně/vědomě (*intelligently*).⁹⁵

Nesmírně důležité je také se zaměřit na případ *Frendak v. United States*, kde bylo rozhodnuto, že soudce nemůže uložit NGRI, pokud si to obžalovaný sám nepřeje. To však musí obžalovaný učinit dobrovolně a vědomě. Soud uvedl, že obžalovaný může mít pocit, že ústavní léčba je horší než vězení, že doba uvěznění může být delší, že stigma a právní důsledky zločince a šíleného se liší, a proto může chtít být spíše shledán vinným než NGRI.⁹⁶

3.6.3 Schopnost být odsouzen (Competency to be sentenced)

V podstatě jde o ochranu obžalovaného, který v průběhu řízení ztratil přičetnost. Tedy dostal se do takového stavu, kdy není schopen porozumět, co se děje a proč, není schopen podpořit svou obhajobu a mluvit za sebe (*speak for himself*).⁹⁷ Takových případů je však naprosté minimum. Pokud tedy kdykoliv osoba splňuje požadavky na neschopnost účastnit se procesu, nemůže být odsouzena.

94 *Salvador Godinez, Warden v. Richard Allan Moran* 509 U.S. 389.

95 *Faretta v. California*, 422 U.S. 806 (1975).

96 *Frendak v. United States*, 408 A.2d 364 (D.C. 1979).

97 *Ford v. Wainwright*, 477 U.S. 399 (1986).

3.6.4 Nedobrovolná medikace a hospitalizace

V případech nedobrovolné medikace je nutné vybalancovat zájem pachatele na jeho svobodném rozhodování a zájem státu na ochranu občanů před nebezpečnými osobami, které se díky medikaci mohou stát nezměrně menším ohrožením. V případě Harper v. Washington byla stanovena celostátní hranice pro umožnění medikace. Tedy pokud je člověk, o jehož nedobrovolném medikování je rozhodováno, nebezpečím pro sebe či pro ostatní, je medikace povolena. Samozřejmě, že nebezpečnost dané osoby musí souviset s její duševní poruchou.⁹⁸ Před udělením povolení k takové akci je potřeba soudního slyšení, kterého je sama osoba dotyčná účastna.

V případě, kdy je odsouzený ve vězení těžko zvladatelný v důsledku své duševní poruchy či se zdá pro něj vězení kvůli jeho stavu nepřijatelné, je možné ho přesunout do nemocničního zařízení. K tomuto kroku je třeba opět slyšení, kterého se účastní dotyčný, který má právo na poradce (nikoliv právníka, vězňům je k dispozici tzv. advisor, „poradce“). Pokud se dotyčný vyjádří nesouhlasně, je na zástupcích státu, zda shledají, že stále bude hospitalizován, musejí se však vypořádat s jeho námitkami, jak bylo řečeno i v případě Vitek v. Jones.⁹⁹ Rozhodnutí se zakládá na každém individuálním případě.¹⁰⁰

3.6.5 Přípustnost popravky (Competency to be executed)

Pokud je osoba, odsouzená k trestu smrti, nepřičetná, nelze ji popravít. Je možné, že se u odsouzeného projeví duševní porucha až během uvěznění, v mnohých případech však o sobě nemoc dává vědět mnohem dříve, například většina typů schizofrenie se projevuje svými symptomy již od rané adolescence. Je proto možné, že v takovém případě pak odsouzený danou nemocí trpěl již při

⁹⁸ Washington v. Harper, 494 U.S. 210 (1990).

⁹⁹ Vitek v. Jones, 445 U.S. 480 (1980).

¹⁰⁰ MORSE, Stephen. *Mental Disorder and Criminal Law*. [online] The Journal of Criminal law and criminology, 885/2013, [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol101/iss3/6>: s. 941.

soudním řízení či dokonce v souvstažnosti k danému trestnému činu, ale nemusela být nutně namítnuta nepřičetnost nebo nebyla uznána. Při rozhodování o kompetenci k výkonu trestu smrti je důležité poznamenat, že takové rozhodnutí nevynáší soudce, ale vězeňská rada, která je specifická pro každé zařízení zvláště.¹⁰¹

Odsouzený však může být nedobrovolně medikován za tím účelem, aby byla znovu nastolena přičetnost a pak být popraven, jak bylo potvrzeno v případě Singleton v. Norris. Tato možnost otevírá některá dilemata. Je morální danou osobu medikovat jenom za tím účelem, aby byla zbavena života? Na druhou stranu neposkytnutí léčby může vyústit v humánně nepřiměřené utrpení pacienta, kdy je například stíhán svými vlastními bludy.

Trest smrti je stále praktikován v 25ti státech. V roce 2019 pak byl znovu obnoven trest smrti po moratoriu od roku 2003 i na federální úrovni. Otázka, jak moc je morální popravit jakoukoliv osobu a dokonce osobu s duševní poruchou, je dost diskutabilní. Z mého pohledu je trest smrti nepřípustný a trest smrti pro osobu duševně nemocnou (dle klasifikace) je ještě nemorálnější a ztrácí naprostý smysl potrestání jakožto výchovného opatření (v Evropě se setkáváme s trestem jehož hlavním účelem je především výchovné opatření a odstrašující, v USA je to ve velké míře i cíl odplaty). Ve skutečnosti studie z minulého století ukázala, že obžalovaní, kterým hrozí trest smrti a kteří se snaží obhajovat NGRI, jsou s větší pravděpodobností odsouzení právě k trestu smrti než obžalovaní, kteří tuto obhajobu nevznesli, viz. výše.¹⁰²

Není přípustné vykonat trest smrti na osobě, která je definována jako „*taková, která nechápe potrestání, které má být vykonáno a proč má být vykonáno*“.¹⁰³ Je samozřejmě nasnadě, že lidé trpící duševní poruchou jsou v průměru častěji nesprávně odsouzeni a často se také vzdávají všech svých práv na odvolání, někdy i z důvodu neporozumění řízení, neschopnosti se bránit či přispívat obhajobě či totálnímu nevyjádření k jakékoliv záležitosti, protože jsou

101 Tamtéž, s. 948.

102 KALVEN, Harry Jr. *A Study of the California Penalty Jury in First-*

Degree Murder Cases. Law Journal University of Chicago, 21 Stan L Rev 1297, 1360, 1969.

103 Ford v. Wainwright, 477 U.S. 399 (1986).

„duší jinde“.

3.6.5.1 Mentálně retardovaní a mladiství

Výjimkou ve výkonu trestu smrti jsou odsouzení, kteří jsou mladistvými či mentálně postiženými. Což bylo potvrzeno například v případě Atkins v. Virginie, kde bylo shledáno, že mentálně retardovaný pachatel nesmí být poslán na trest smrti. Mentální retardace je taková situace, kdy člověk jí trpící, má zhoršenou inteligenci, sociální schopnosti a adaptační mechanismy. Není to nemoc, není léčitelná a je to fyziologický nevratný stav, který má zárodky už při těhotenství matky či v blízké době po porodu. Mentální retardace musí být projevna a vzniknout do 18. roku života (dle práva USA). Mentální retardace se vyznačuje „významnými omezeními jak v intelektuálním fungování, tak v adaptivním chování, které se dotýká mnoha každodenních sociálních a praktických dovedností. A tento stav vznikl již před 18. rokem“¹⁰⁴ Více je možno se dočíst v kapitole první.

V případě Ford v. Wainwright Nejvyšší soud USA rozhodl, že je nepřipustné vykonat trest smrti v případě, že je odsouzený nepřičetný (s odvoláním na osmý dodatek Ústavy USA). V rozhodnutí se soud vyjádřil tak, že poprava osoby, která nechápe, proč byla vybrána a zbavena svého základního práva na život, nenaplnuje důvody, kvůli kterým je takový trest uložen.¹⁰⁵

V případě Panetti v. Quarterman, v roce 2007 pak Nejvyšší soud ještě upřesnil, co přesně touto nekompetentností být popraven v případě nepřičetnosti myslí. V takovém případě musí být odsouzený a jeho duševní stav posouzen hlavně v rámci toho, jestli je odsouzený s to racionálně pochopit, proč na něm vláda vykonává tento trest. Toto racionální pochopení argumentace, proč stát vězně posílá na popravu, je nutno, aby měl odsouzený v době blížící se popravě, nikoliv v době spáchání trestného činu či jeho přípravy. Nejvyšší soud však

104 SCHALOCK a kol., The American Association for Intellectual and Developmental Disabilities, 2010, „significant limitations both in intellectual functioning and in adaptive behavior, which covers many everyday social and practical skills. This disability originates before the age of 18.“

105 Ford v. Wainwright, 477 U.S. 399, 399 (1986) “retributive value of executing a person who has no comprehension of why he has been singled out and stripped of his fundamental right to life.“

nestanovil žádnou proceduru, kterou by měly státní soudy v těchto případech vykonávat. Je nutno také dodat, že míra dokazování nutná pro vyhnutí se popravě je dosti vysoká takovým způsobem, že téměř většina duševních onemocnění se pod tuto míru nevejde, protože musí splňovat dvě podmínky a to, že je tato neznalost odsouzeného tak velká, že vypuštění popravu „*musí překonat dvojité imperativ a to nápravy vypustit takovéto nezbytné opatření i přes to, že na takové mají žalobci nárok a také, že je to založeno na pravdivých fakticky dokázaných skutečnostech*“¹⁰⁶ Tyto procedury o neschopnosti být popraven z důvodu nepřičetnosti jsou vcelku výjimečné a o to méně úspěšnější.

Jak již bylo řečeno výše, všechny státy, které umožňují výkon trestu smrti, umožňují obviněným a jejich obhajobě prezentovat důkazy o duševní poruše jako polehčující okolnost při rozhodování o trestu smrti.¹⁰⁷ Mnohé výzkumy však ukázaly, že porotci občas berou tyto důkazy jako spíše přitěžující okolnost (mnozí argumentují, že „jim nejde pomoci“).¹⁰⁸ Státy, které mají povolen trest smrti, obvykle najímají odborníky, psychiatry a psychology, aby z nepřičetných odsouzených udělali přičetné a aby tak mohli jít na trest smrti.

3.6.6 Znalecké řízení

V rámci dokazování a přesvědčování poroty mají obě dvě strany možnost předvolat tzv. *expert witnesses*, což jsou v českém soudním procesu znalci. Znalec zde zastává v podstatě úlohu svědka, který svědčí o duševním stavu obžalovaného. Je osobou, která má zvláštní výcvik, dovednosti, zvláštní vzdělání nebo vzdělání v daném oboru. Znalec musí dodržet tři základní podmínky „(i) *Jeho výpověď se musí zakládat na dostatečných faktech a/nebo skutkových údajích, (ii) je výsledkem spolehlivých principů a metod a (iii) znalec spolehlivě použil principy a metody na skutkové okolnosti a údaje (fakta) daného*

106 Ford v. Wainwright, 477 U.S. 399, 399 (1986) 417.

107 ENTZEROTH, Lyn. *The Challenge and Dilemma of Charting A Course to Constitutionally Protect the Severely Mentally Ill Capital Defendant From the Death Penalty* [online]. Akron Law Journal, 44/2011, Iss. 2, Article 5, s. 529-568. [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: : <http://ideaexchange.uakron.edu/akronlawreview/vol44/iss2/5>.

108 CIRINCIONE, C., STEADMAN, H., MCGREEVY, M. *Rates of insanity acquittals and the factors associated with succesful insanity pleas*. The Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law 23(3): 399-409, 1995.

případu.¹⁰⁹ Znalec je obvykle placen stranou, kterou je povolán. Během jejich výběru dochází k tzv. *expert shopping*, kdy si strana vybírá ze seznamu znalců ty, kteří budou asi nejspíše jejich straně nakloněni. Znalci jsou poté v procesu podrobeni křížovému výslechu, který vede druhá strana a obvykle se snaží znalce znevěrohodnit. Záleží pak na porotě či soudci, k jakému názoru se přikloní.¹¹⁰

3.6.7 Detence

Pokud je obžalovaný shledán nevinným na základě nepřičetnosti (NGRI), tak soud obvykle nařídí přijetí obžalovaného do příslušného léčebného zařízení. Je však možnost i propuštění na popud *Commissioner of mental health (Vysoko postavený zdravotnický úředník)*, který shledá, že daná osoba již není nebezpečná pro sebe ani pro ostatní. Takové propuštění je však řídké ba téměř žádné. O žádosti na propuštění rozhoduje soud, který přiřadí k případu nejméně 2 kvalifikované psychiatry, kteří vyšetří dotyčného a shledají zda-li je záhodno žádosti vyhovět či nikoliv. Osobě takto propuštěné může být však do pěti let po propuštění z takového léčebného zařízení, soudem nařízeno znovu přijetí do léčby, pokud je důvodné podezření na nebezpečnost takovéto osoby pro společnost.¹¹¹

V návaznosti na výkon trestu lze udělit i občanskoprávní detenci k další ochraně společnosti. Pro osoby s duševní poruchou je kruciólní zejména detence sexuálních predátorů a detence, která následuje po osvobození na základě nepřičetnosti, tedy pokud je obžalovaný shledán NGRI.

3.6.7.1 Detence sexuálních deviantů

Většina států zavedla detenci sexuálních deviantů. Kritéria pro uskutečnění takovéto detence jsou: odsouzení či obvinění z trestného činu sexuální povahy, přítomnost duševní abnormality či duševní poruchy a předpokládaná budoucí nebezpečnost.¹¹² Tato detence může být ukládána po výkonu trestu, i pokud vůbec

109 BĚLOHLÁVEK, Alexandr J., HÓTOVÁ Renáta. *Znalci v mezinárodním prostředí*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 104-106.

110 Tamtéž, s. 104-106.

111 *Model Penal Code : Official Draft and Explanatory Notes : Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962 Sekce 4.08.*

112 MORSE, Stephen. *Mental Disorder and Criminal Law*. The Journal of Criminal Law and criminology, 885/2013. Dostupné z: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol101/iss3/6>: s. 951 „a charge or conviction of a sexual offense, the presence of a mental abnormality or a personality disorder,

nebyl nařízen výkon trestu. Délka není stanovena, ani omezena a propuštění z detence záleží na lékařském personálu.¹¹³

Sexuální devianti dopouštějící se sexuálních trestných činů mají obvykle nepoškozené racionální uvažování a vědí, že to, čeho se dopouštějí, je špatné. Obvykle tedy nenaplnují kritéria pro splnění definice nepřičetnosti dle trestního práva.

3.6.7.2 Detence osob NGRI

V drtivé většině případů je osobám, které jsou shledány nevinny z trestného činu díky nepřičetnosti, nařízena hospitalizace. Jejím účelem je jasný, léčit osobu s duševní poruchou, znovuobnovit její racionální uvažování a v případě úspěšné léčby pak i propuštění dané osoby, pokud je shledáno, že není nebezpečná.

Nejvyšší soud USA judikoval, že detence po úspěšném NGRI je automatická a připustil i možnost jejího doživotního výkonu, který samozřejmě záleží na vývoji nebezpečnosti osoby. Tato detence se týká jak pachatelů nejzávažnějších trestných činů, tak i těch méně závažných, jako bylo judikováno v případě Jones v. United States, kde byl obžalovaný shledán NGRI poté, co ukradl v obchodě koženou kabelku. V případě, že je totiž pachatel shledán nevinným z důvodu nepřičetnosti, jsou shledána určitá kritéria, která narušují racionální myšlení a pochopení činu, je kontraproduktivní vypustit takovou osobu zpátky do společnosti, když je u ní společenská nebezpečnost zvýšena. Dokonce i sám obžalovaný tím, že použil NGRI, připouští svůj narušený psychický stav. Osoba je řádně uzavřena, dokud zůstává psychicky narušená a nebezpečná a nemusí být propuštěna, dokud nebude splněna některá z těchto podmínek. K tomu může dojít kdykoli nebo nikdy.¹¹⁴ Pokud osoba není již dále stížena duševní poruchou, je propuštěna, i když jsou pochybnosti o její nebezpečnosti.¹¹⁵

and predicted future dangerousness. “

113 Tamtéž, s. 952.

114 Jones v. United States, 463 U.S. 354 (1983).

115 Foucha v Louisiana 504 U.S. 71 (1992).

3.7 Duševně nemocní ve vězeňském systému

Při pohledu na postavení osob s duševní poruchou v trestním právu se krátce vyjádřím i k jejich postavení ve vězeňském systému. Právě ten se obvykle v mnohých případech, kdy není úspěšná NGRI, stává domovem odsouzených pachatelů. V mnohých publikacích z amerických vědeckých kuloárů jsou vězení dokonce označována jako „domovy osob s duševní poruchou“. Vězení jako zařízení, které má vracet společensky škodlivé osoby do života pokud možno ve stavu, kdy již je osoba méně nebezpečná či úplně neškodná, se podílí velkou mírou na „nápravě“ odsouzených osob, aby byly schopny se začlenit do společnosti a oprostily se od deviantního chování. To, že v mnohých případech výsledek není tím chtěným, je věcí jinou. Důležité je, že právě to je primárním cílem vězení, a tak je nutno poskytovat vězňům i případné psychologické poradenství na cestě za vyhnutím se případné recidivě.

Ve Spojených státech amerických je dle výzkumu, který byl proveden v roce 2009, 16,6% osob ve vězení stíženo závažnou duševní poruchou (za závažnou zde výzkumníci považovali schizofrenii, bipolární poruchu a těžké deprese, tedy ty, které ztěžují ve velké míře život osoby i její vztah k okolí).¹¹⁶

Problém je v USA též se zdravotní péčí, díky deinstitucionalizaci, která byla provedena během 20. století, byla většina psychiatrických zařízení uzavřena, to vedlo k naprosto alarmující těžké dostupnosti duševní zdravotnické péče nejen pro osoby odsouzené. V některých ojedinělých případech by se mohlo včasnou hospitalizací a psychiatrickou léčbou zajistit některým trestným činům předejít. V roce 2004 připadalo 1 lůžko ve státních i soukromých psychiatrických zařízeních na 3 000 občanů, v roce 1955 to byla však 1 postel na 300 občanů. To dokazuje pokles dostupnosti zdravotnické psychiatrické péče.¹¹⁷ K porovnání Česká republika disponovala k roku 2014 10 172 lůžky, tedy na 1 lůžko připadá 1 047 obyvatel.¹¹⁸

116 STEADMAN, H. J., OSHER, F. C., ROBBINS, P. C. A kol. *Prevalence of serious mental illness among jail inmates*, Psychiatric Services 2009/60, s. 761–765.

117 Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Survey [online], 2004. Dostupné z: <https://aspe.hhs.gov/report/performance-improvement-2004/substance-abuse-and-mental-health-services-administration>.

118 WORLD HEALTH ORGANIZATION. Number of psychiatric hospital beds [online]. 2014. [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: https://gateway.euro.who.int/en/indicators/hfa_489-5071-number-of-psychiatric-hospital-beds/.

Vězení je pro mnohé odsouzené s duševní poruchou spíše kontraproduktivní vzhledem k duševnímu stavu, což potvrzují rozsáhlé studie. Po prožití vězení mají také tyto osoby větší pravděpodobnost recidivy než-li ty, které byly podrobeny hospitalizaci.¹¹⁹ Jak je uváděno v knize Americké psychiatrické asociace, počet duševně nemocných ve věznicích je enormně vysoký. Pachatelé s duševní poruchou častěji recidivují a obvykle je jejich trestní řízení delší. Ve vězeňském systému také stále přetrvává stigma osob s duševní poruchou, a tak se mnoho dozorců snaží takovým jedincům spíše vyhnout či je uvrhnout na „samotku“.¹²⁰

119 SCHACHT, Lucille. *Mental Health Courts and Diversion Programs Supported by State Mental Health Authorities*: 2001 NASMHPD Research Institute, Inc., under contract with the Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA).

120 American Psychiatric Association and Committee for Psychiatry: *People with Mental Illness in the Criminal Justice System*. Arlington: American Psychiatric Association publishing, 2016, s. 211.

4 Trestní právo v České republice

V předchozí kapitole jsem se zabývala trestním právem Spojených států amerických, vymezením trestného činu, trestní odpovědností, institutem nepřičetnosti a procesními právy. To samé nyní vymeším z pohledu českého práva. České trestní právo stojí na psaných právních předpisech, nejvýznaměji pak vycházíme z trestního zákoníku a trestního řádu.

4.1 Trestný čin dle českého práva

Definici trestného činu nalezneme v hlavním trestním hmotněprávním předpisu ČR – trestním zákoníku č.40/2009 Sb. (dále jen TZ) v § 13 „*Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.*“¹²¹

Trestné činy v českém trestním právu se dělí na přečiny, což jsou všechny nedbalostní trestné činy a úmyslné trestné činy, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let a zločiny, které jsou vymezeny negativně, jsou to všechny trestné činy, které nejsou přečiny. Rozlišujeme i zvláštní kategorii zločinů – zvláště závažné zločiny, což jsou úmyslné trestné činy, na které je stanoven trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně deset let.¹²²

Mezi znaky trestného činu patří protiprávnost a znaky uvedené v trestním zákoně (obecné – věk a přičetnost, znaky typové – typické pro jednotlivé trestné činy například spáchání trestného činu „se zbraní“ či „nejméně se dvěma osobami“).¹²³

Obligatorním znakem subjektu trestného činu je věk dle § 25 a přičetnost dle § 26 zákona č. 40/2009 Sb. TZ. Pachatelem tedy může být pouze *a) fyzická osoba, b) která je v době činu přičetná, c) dovršila 15. rok věku, d) je rozumově a mravně vyspělá, jde-li o mladistvého pachatele provinění, e) podle okolností jde*

¹²¹ TZ, § 13.

¹²² TZ, § 14.

¹²³ NOVOTNÝ, František, SOUČEK, Josef a kol. *Trestní právo hmotné, 3. rozšířené vydání.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 85-86.

*o osobu charakterizovanou zvláštními znaky*¹²⁴ Duševní porucha tak v podstatě může být důvodem k osvobození pachatele jako nepřičetného, uznáním zmenšené přičetnosti či může být použita jako polehčující okolnost. Záleží tedy především na míře zmenšení rozumových a ovládacích schopností jedince, které jsou posouzeny znalci.

Pokud dojde ke spáchání trestného činu, jsou orgány činné v trestním řízení (dále jen OČTŘ) povinny náležitě tento čin prošetřit a to na „*základě vlastních poznatků, trestních oznámení i podnětů jiných osob a orgánů, na jejichž podkladě lze učinit závěr o podezření ze spáchání trestného činu, učinit všechna potřebná šetření a opatření k odhalení skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, a směřující ke zjištění pachatele, je povinen též činit nezbytná opatření k přecházení trestné činnosti*“¹²⁵

4.2 Nepřičetnost

Pokud nejsou výše zmíněné obligatorní znaky naplněny (věk a přičetnost), a to buď současně nebo jen jeden, není pachatel za trestný čin trestně odpovědný. Trestní odpovědnost tedy nevzniká v tom případě, pokud pachatel není přičetný, což je neodmyslitelně spjato s duševní poruchou. Nepřičetnost je vymezena v § 26 „*Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.*“¹²⁶

Přičetnost je tedy způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech tohoto jedince. Zahrnuje chápání významu činu ve společnosti, tedy správnost či špatnost, a ovládání svého jednání. Osobu, která nedisponuje těmito ovládacími nebo rozumovými schopnostmi, je neúčelné a nespravedlivé trestat. Důležité je zdůraznit, že pachatele tato duševní porucha takto ovlivnila „*v době spáchání činu*“¹²⁷ Soud musí při svém rozhodování nejen určit, zda-li je osoba nepřičetná či přičetná, ale také zvážit, které sankce budou snižovat pravděpodobnost recidivy pachatele a jeho nebezpečnosti pro společnost.

124 JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. 1. vydání.* Praha: Leges, s. 181.

125 Zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním, § 158 (1). Dále jen TR.

126 TZ, § 26.

127 JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. 1. vydání.* Praha: Leges, s. 185-186.

Duševní porucha ve smyslu našeho trestního práva je vymezena v trestním zákoníku § 123 a uvádí: „*Duševní poruchou se rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.*“¹²⁸ Výčet tedy není taxativně vymezen, ale nabízí možnost uplatnění nových medicínských poznatků, které určí, co například „*těžkou duševní odchylkou*“ rozumí. V rámci lepšího pochopení z hlediska lékařského se také sluší podotknout, že duševní porucha a duševní nemoc nejsou dva přísně ohraničeně vymezené termíny, ale jejich význam je v podstatě stejný. Rozdíl mezi pojetím těchto dvou je většinou vzhledem k jejich léčitelnosti – duševní nemoc se používá pro stavy, které lze léčit, duševní porucha pak u takových, které nelze.

4.2.1 Kritéria přičetnosti

Pro zjištění nepřičetnosti se využívá tzv. kritérií přičetnosti. Ta jsou dvojího druhu: a) kritéria biologická (lékařská) a b) kritéria psychologická (juristická).

4.2.1.1 Kritérium biologické

Kritériem biologickým je duševní porucha. O tom, co považujeme dle lékařských kritérií za duševní poruchu z hlediska psychiatrického a psychologického, pojednává kapitola č. 1, legální definice je pak uvedena výše, v § 123 TZ. Duševní poruchy jsou různorodé, projevují se rozličnými symptomy a mohou vznikat v kterémkoliv věku, ač je pro velké množství poruch rizikovější období dospívání či rané dospělosti. Jelínek a kol. ji z hlediska psychiatrického definuje takto: „*Duševní poruchu můžeme označit jako zřetelnou odchylku od běžné normy, resp. od stavu zdraví, kterým se rozumí stav úplné a sociální pohody.*“¹²⁹ Duševní porucha může zapříčinit, že jedinec nedokáže ovládnout své jednání či rozpoznat protiprávnost takového činu.

128 TZ, § 123.

129 JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. 1. vydání.* Praha: Leges, s. 186.

4.2.1.2 Kritéria psychologická

Druhá jsou kritéria psychologická. Ta se vyznačují nedostatkem *schopnosti rozumové* (tzv. schopnosti rozpoznávací) nebo *schopnosti ovládací* (tzv. schopnost určovací). Pro shledání nepřičetnosti lze splnit nedostatek pouze jedné z těchto schopností. Nedostatek schopnosti rozpoznávací je dán, když jedinec nedokáže rozpoznat, že je jeho jednání protiprávní. Při nedostatku schopnosti ovládací jedinec není schopen ovládnout své vlastní jednání. Ztráta těchto schopností však musí být důsledkem duševní poruchy a musí být přítomny u pachatele počas páchání trestného činu.¹³⁰ Příkladem si můžeme uvést případ z amerického trestního práva, případ Andrey Yates, která při svém činu sice rozuměla, že zabít své děti je špatné, protiprávní (zachovaná schopnost rozumová), ale věřila, že tento čin musí vykonat (nedostatek schopnosti ovládací).

Důležitou roli hraje i povaha trestného činu – například rozpoznání protiprávnosti složitějšího trestného činu zneužívání informací, nedokáže osoba trpící lehkou mentální retardací pochopit, i přes to, že je v jejích „silách“ pochopit protiprávnost krádeže. Její mysl rozpozná, že „braní věci bez dovolení“ je špatné, ale nedokáže promyslet důsledky zneužití informací.

Zjištění nepřičetnosti jako okolnosti vylučující trestní odpovědnost je otázkou právní, její posouzení náleží orgánům činným v trestním řízení na základě skutečností vyplývajících z provedených důkazů. Je ovšem vyžadováno, aby bylo toto právní posouzení psychických schopností jedince posouzeno na skutkovém podkladu, který vychází z důkladného uplatnění odborných znalostí z oboru psychiatrie, to jest ve znaleckém posudku a *“je tomu tak proto, že – obecně – platí, že soudu nepřísluší nahrazovat důkaz znaleckým posudkem „hodnocením“ vlastním.”*¹³¹ Pouhá diagnostika výskytu duševní poruchy, která se obvykle zjišťuje dle přítomných symptomů u jedince, které jsou typické pro jednotlivou poruchu, tedy nestačí a nelze solidárně takovouto diagnózu považovat za dostačující podklad pro posouzení nepřičetnosti a je třeba znalecký posudek zvláště ke vztahu k danému trestnému činu. Znaleckým dokazováním se budu zabývat v jedné z následujících kapitol.

130 CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Sevt, 1995, s. 10.

131 Nález Ústavního soudu ze dne 15. 3. 2012, sp. zn. III. ÚS 1330/11.

4.3 Zmenšená přičetnost

Pokud pachatel trpí duševní poruchou, ve vztahu k trestnému činu, ale nesplňuje kvalitativní požadavky na institut nepřičetnosti, může být uznána zmenšená přičetnost. Tu upravuje § 27 TZ „*Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu měl podstatně sníženou schopnost rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, je zmenšeně přičetný*“¹³². Jedná se tedy o zmenšené schopnosti ovládací a rozumové, ale v menší míře, než je nutno pro splnění institutu nepřičetnosti. Je vhodné podotknout, že institut zmenšené přičetnosti zmenšuje trestní odpovědnost, pokud jsou jinak dány její znaky, ale nevylučuje ji a dále také odůvodňuje jiný postup vůči pachateli.

Zmenšená přičetnost není polehčující okolností, tak jak je vymezena v § 41 TZ, kde se uvádí, že polehčující okolností je „*spáchání trestného činu v silném rozrušení,...*“ Císařová se své knize uvádí, že „*silným rozrušením je třeba rozumět stav pachatelova duševního rozpoložení, který nepříznivě ovlivňuje intelektuální nebo volní složku jednání pachatele, snižuje proto míru zavinění pachatele, a tím i stupeň nebezpečnosti pro společnost.*“¹³³ Silné rozrušení nedosahuje intenzity zmenšené nepřičetnosti. Pro detailnější vymezení si můžeme uvést i výrok Nejvyššího soudu o tom, co je oním silným rozrušením „*duševní stav, při němž pachatel jak vnitřně, tak i zpravidla navenek vykazuje značné emoční vzrušení či neklid ovlivňující jeho další jednání a projevující se v průběhu činu, a to bez ohledu na to, zda se na takovém rozrušení podílí nervová labilita či přímo duševní porucha u pachatele (tzv. psychické predispozice), anebo je příčinou silného rozrušení pouze vlastní strach, úlek, zmatek nebo jiné omluvitelné hnutí mysli.*“¹³⁴ Ovšem nelze pod pojem silného rozrušení zahrnout i rozrušení, které bylo vyvoláno vztekem či hněvem právě jen na základě svého předchozího trestného jednání (například sexuálně deviantního pachatele), kdy si pachatel po vykonání pohlavního aktu cítil špatně za tento svůj čin.

132 TZ, § 27.

133 CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Sevt, 1995, s. 11.

134 Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky ze dne 04. listopadu 2014, sp. zn. 7 Tdo 1318/2014.

4.4 Procesní práva osob s duševní poruchou

V následující kapitole se dotknu práv osob s duševní poruchou v trestním řízení, podobně jako v USA verzi to zahrnuje především otázku nepřipustnosti trestního stíhání, možnost podrobit osobu pozorování a v neposlední řadě i znaleckým posudkům, které mohou pomoci shledat osobu nepřičetnou či zmenšeně přičetnou. Trestní řízení, jeho podmínky a výkon jsou upraveny především zákonem č. 141/1961 Sb. trestní řád (dále jen TR).

4.4.1 Schopnost účasti v trestním řízení (Competency to stand a trial)

Duševní porucha v době spáchání trestného činu nevylučuje pachatele jako subjekt trestního stíhání a trestního řízení. Založena je však nepřipustnost trestního stíhání pokud osoba nemůže trvale chápat smysl trestního stíhání, jak řečeno v § 11 odst. 1 „*Trestní stíhání nelze zahájit, a bylo-li již zahájeno, nelze v něm pokračovat a musí být zastaveno, g) proti tomu, jemuž duševní choroba, která nastala až po spáchání činu, trvale znemožňuje chápat smysl trestního stíhání*“.¹³⁵ Státní zástupce či policejní orgán pak může věc usnesením odložit dle § 159a (právě z důvodu nepřipustnosti trestního stíhání). Státní zástupce také dle § 172 odst. 1 trestní stíhání zastaví, a to buď z důvodu nepřipustnosti trestního stíhání či pokud „*e) nebyl-li obviněný v době činu pro nepřičetnost trestně odpovědný*“¹³⁶. Může též přerušit trestní stíhání a to „*není-li obviněný pro duševní chorobu, která nastala až po spáchání činu, schopen chápat smysl trestního stíhání*“¹³⁷. Z důvodů uvedených v § 11 může trestní stíhání zastavit také soud během hlavního líčení či ho přerušit. Trestním řádem je tedy dána osobám s duševní poruchou ochrana. Tak jako je neúčelné a nesprávné odsuzovat osoby, které jsou stíženi duševní chorobou do takové míry, že jsou nepřičetné, je také nesprávné trestního stíhání a řízení. Například z toho důvodu, že osoba, která není úplně „při smyslech“ nechápe své procesní možnosti, nemusí plně spolupracovat...

135 TR, § 11 (1)g.

136 TR, § 172 (1)e.

137 TR, § 173 (1)c.

4.4.2 Nutná obhajoba

Obhájce je v některých případech obligatorně požadován v trestním řízení. V přípravném řízení ho musí mít ten, kdo je již ve vazbě, ve výkonu trestu odnětí svobody, ve výkonu ochranného opatření spojeného se zbavením osobní svobody nebo na pozorování ve zdravotním ústavu, pokud je jeho svéprávnost omezena, pokud je řízení proti němu vedeno jako proti uprchlému či při sjednávání dohody o vině a trestu. Dále také pokud se řízení koná o trestném činu, na něj zákon stanoví trest odnětí svobody, jež má horní hranici převyšující pět let, v hlavním líčení, které je konáno proti zadrženému ve zjednodušeném řízení či pokud se rozhoduje o změně zabezpečovací detence nebo ochranného léčení s výjimkou ochranného léčení protialkoholního.¹³⁸

Osoby s duševní poruchou jsou také předmětem nutné obhajoby dle § 36 (2) „*Obviněný musí mít obhájce také tehdy, považuje-li to soud a v přípravném řízení státní zástupce za nutné, zejména proto, že vzhledem k tělesným nebo duševním vadám obviněného mají pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit.*“¹³⁹ Oněmi duševními vadami však není například jen to, že obviněný užívá omamné nebo psychotropní látky a je na nich závislý, musí to být „*duševní nemoc nebo jiné významné poškození mentálních funkcí obviněného, vyvolávající pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit.*“¹⁴⁰

Pochybnosti o nutnosti účasti obhájce mohou vzniknout v začátku trestního řízení, při výslechu i v přípravném řízení. Mezi skutečnosti, které znamenají pochyby pro OČTŘ při výslechu jde většinou o případy s osobami s vadami sluchu, zraku či řeči, dále také u osob postižených organickými poškozením mozku, nebo jiných vážných nemocí. Judikatura uvádí i stejný postup u jedinců, kteří mají amnézii, zapomínají (například osoby s demencí) nebo jsou negramotné.¹⁴¹ V minulosti bylo judikováno, že skutečnosti zakládající důvod nutné obhajoby mohou vyvstat „*i u obviněného, který je neschopen verbální komunikace s orgány činnými v trestním řízení (např. po prodělané léčbě hrtanu*

138 TŘ, § 36.

139 TŘ, § 36 (2).

140 Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. 2. 2017, sp. zn. 11 Tdo 11/2017.

141 VANTUCH, Pavel. *Obhajoba obviněného*. 3. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010, s. 75.

*má vážné problémy s řečí a je hlasově indisponován), a je tak významně omezen ve svém právu na obhajobu.*¹⁴²

4.4.3 Vyšetření duševního stavu

Pokud vzniknou v průběhu trestního stíhání či řízení pochyby o tom, zda-li je osoba stížena duševní chorobou, lze nařídít vyšetření duševního stavu. U některých jednotlivců může být jistý psychicky duševní odklon od společenské normy viditelný na první pohled (bludy, halucinace), u některých nikoliv (agitovanost, agresivita). Proto je vždy třeba odborného vyjádření osoby, která disponuje znalostmi z daného oboru, v tomto případě psychiatrie a psychologie.

Pro vyšetření duševní stavu mohou být nejrůznější důvody, například nespolupráce jedince s OČTŘ, podezření na simulaci duševní poruchy, či obava z její nebezpečnosti. Vyšetření nařizuje soud, v přípravném řízení pak na návrh státního zástupce soudce. K vyšetření v pochybnostech o duševním stavu jedince je potřeba znalec – psychiatr, jak řečeno v § 116 TŘ „(1) *Je-li třeba vyšetřit duševní stav obviněného, přibere se k tomu vždy znalec z oboru psychiatrie*¹⁴³. Judikatura dále specifikovala, že musí jít o znalce psychiatra, nikoliv psychologa.¹⁴⁴

Za účelem vyšetření duševního stavu lze nařídít i pozorování ve zdravotnickém zařízení či, pokud je osoba ve vazbě, i ve zvláštním oddělení nápravného zařízení. Stížnost proti takovému nařízení má odkladný účinek. Toto nařízení omezuje osobní svobodu, a proto je nutno brát ho jako výjimečné a lze ho nařídít pouze, pokud byly vyčerpány jiné možnosti pro vyšetření dotčeného, pouze pokud „*bez něho nelze učinit spolehlivé diagnostické závěry o duševním stavu vyšetřované osoby*“¹⁴⁵. Na pozorování je dána doba dvou měsíců, během kterých podá znalec posudek o duševním stavu dotčeného. Stanovení relativně krátké lhůty je nezbytné, jelikož se jedná o omezení jednoho ze základních lidských práv. Lhůtu lze prodloužit až o jeden měsíc. Pokud se v

142 Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 11. 2015, sp. zn. 6 Tdo 1231/2015-II.

143 TŘ, § 116 (1).

144 Nález Ústavního soudu ze dne 18. 10. 2001, sp. zn. III. ÚS 29/01.

145 Nález Ústavního soudu ze dne 1. 2. 2007, sp. zn. I. ÚS 563/06.

řízení vyskytuje svědek, jehož výpověď je pro řízení zvláště důležitá, je možno ho také vyšetřit znalecky, pozorování ve zdravotnickém ústavu však připuštěno není.¹⁴⁶ V případě vyšetřování duševního stavu ve zdravotnickém ústavu, je dán důvod pro nutnou obhajobu, pokud pozorování ve zdravotnickém ústavu skončí, padá i tento důvod.¹⁴⁷

4.4.4 Znalecké dokazování v trestním řízení

Dokazování je v trestním řízení důležitou procesní činností, představuje provázané postupy, které pomáhají OČTŘ zjistit skutkový základ pro rozhodování a další postup. Je to trestním řádem upravený postup OČTŘ ke zjištění relevantních skutečností k jejich rozhodování. Jde tedy o vyhledání důkazů, jejich provedení, zajištění a zhodnocení. K rozhodování o nepřičetnosti, zmenšené přičetnosti či pochybách o duševním stavu je nutno vždy přibrat znalce, osobu, která disponuje znalostmi z daného oboru do hloubky.

„Znalcem v trestním řízení rozumíme osobu (fyzickou nebo právnickou) se speciálními odbornými znalostmi a vědomostmi v určitém oboru, ... přibranou za účelem podání objektivního znaleckého posudku, která tyto své znalosti a vědomosti využívá k objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení.“¹⁴⁸

Znalecký posudek je druh důkazního prostředku. Soud jím není bezpodmínečně vázán, ve smyslu toho, že soud musí prověřit, zda-li se znalec zabýval a vypořádal se všemi skutečnostmi, které mají význam pro dané řízení. Znalec musí při přibrání do seznamu znalců složit slib, kde se mimo jiné zavazuje i k nestrannosti dle § 6 odst. 2 zákona o znalcích a tlumočnících. Znalecký posudek může vypracovat pouze ten, kdo má postavení znalce v trestním řízení dle zákona o znalcích a tlumočnících. Posudek obsahuje čtyři povinné části, titulní stranu posudku, nálezný posudek, samotný posudek a znaleckou doložku. Nález obsahuje vymezení zkoumaného úkolu, materiálu a prostředků, které ke zkoumání použil.

146 JELÍNEK, Jiri a kol. *Trestní právo hmotné. 1. vydání.* Praha: Leges, s. 445-446.

147 VANTUCH, Pavel. *Obhajoba obviněného.* 3. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010, s. 75.

148 FRYŠTÁK, Marek, KREJČÍ, Zdeněk. *Postavení znalce v trestním řízení.* Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 22.

Posudek obsahuje výsledky šetření, metodiku práce, výčet otázek položených zadavatelem a odpovědi na ně.¹⁴⁹

Znalci je třeba zadat úkoly, otázky a termín posudku. Může být též přítomen výslechu posuzovaného, svědků, případně se účastnit i dalších trestních úkonů. Aby získal pravdivý a co nejširší náhled do života, myšlení a duševního stavu posuzovaného, ten získává například i pozorováním jeho interakcí s vyšetřovateli či jinými OČTŘ. Na druhou stranu jsou znalci povoláni také k posuzování svědka, a to jeho újmy na psychickém zdraví vzhledem k danému trestnému činu či v souvislosti s jeho důvěryhodností.¹⁵⁰

Obvyklé otázky pro znalce z oblasti psychologie a psychiatrie jsou především: *Jaká je úroveň a struktura intelektových funkcí pachatele? Znalec může zjistit podprůměrnou inteligenci a v souvislosti s tím i potvrdit mentální retardaci. Jaká je struktura osobnosti pachatele? Jakou osobností je pachatel z hlediska typologie, temperamentu, charakteru a zájmů? Jaká je hodnotová orientace pachatele? Jaká je úroveň a jaké je ovládní agresivity pachatele? Jaký je psychosexuální vývoj a preference pachatele? Například, zdali trpí sexuální deviací. Jaká je motivace pachatele z psychologického hlediska? Jak reaguje pachatel na stresové situace – konflikt, stres, frustraci, deprivaci? Jaké jsou převažující psychologické obranné mechanismy pachatele? Jaká je sociální úroveň vztahů pachatele? Jaká je sociální a občanská adaptace pachatele?* To je otázka obzvláště důležitá při uvažování o délce a druhu trestu.¹⁵¹

4.4.4.1 Privátní posudek

Znalecký posudek lze také předložit účastníkem řízení, tento důkaz má stejnou váhu jako posudek opatřený OČTŘ. Má však menší důkazní sílu než ten předložený výše zmíněným. Na konto vypracování a předložení privátního prostředku, který je mnohdy vypracován ve prospěch pachatele/obžalovaného, je někdy uloženo vypracování revizního posudku. V drtivé většině případů je však

149 FRYŠTÁK, Marek. *Znalecké dokazování v trestním řízení*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 77-78.

150 ŠVARC, Jiří. *Posuzování duševního stavu v trestním řízení*. Český a slovenský psychiatr, 4/2011, s. 224.

151 Tamtéž, s. 223.

posudek vypracován stále na podnět OČTŘ.¹⁵² Nedochází zde tedy k podobné situaci jako v USA, kde prakticky vždy dochází k představení znaleckých posudků jako důkazního prostředku od obou stran sporu.

4.5 Trestní sankce

Trest je dle Jelínka „*zákonem stanovený právní následek za určité protiprávní jednání*“¹⁵³ Tresty mají několik funkcí – preventivní, odplatnou, ochrannou. Odplatná je založena na zadostiučinění pro osoby dotčené daným trestným činem, například pro pozůstalé po zavražděné osobě. Preventivní pak sleduje především předcházení trestných činů, vyslání signálu do společnosti, že trestné činy nebudou tolerovány a aby případné jedince odradily. Účelem trestání pachatelů je především ochrana společnosti před danými trestnými činy, zabránění pachateli v konání další trestné činnosti, výchova pachatele, aby se nedopouštěl další protiprávní činnosti, prevence (případné tresty mohou některé osoby od konání trestné činnosti odradit, viz. argument zastánců trestu smrti). Osoby s duševní poruchou, které jsou shledány nepřičetnou, nenaplňují znaky trestného činu, častokrát však bývají společensky nebezpečné. Jako příklad uvedu člověka trpícího bipolární poruchou, který se ve fázi své mánie angažuje v promiskuitním chování, chybí mu rozumová schopnost, neuvažuje nad svým jednáním, i přes to, že se může například dopouštět trestného činu šíření pohlavní nemoci. Má totiž neuvěřitelný „hlad“ po silných zážitcích, v jejichž zápalu častokrát zapomíná na všechny ostatní aspekty činů, které dělá. Uvržení takové osoby do vězení, pak zajisté nepřinese kýžený výsledek v podobě nápravy. Takové osoby, pokud nejsou lékařsky léčeny, opět upadnou do stejného kolotoče duševních stavů, který je dovedl do vězení na prvním místě.

4.5.1 Druhy trestních sankcí

Nyní si uvedeme druhy trestních sankcí, které je možno uložit za trestný čin a poté rozebereme jednotlivé, které připadají v úvahu pro osoby s duševní poruchou. Druhy jsou uvedeny v § 36 a dělíme je na dvě velké skupiny: tresty a

¹⁵² Tamtéž, s. 223.

¹⁵³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. 1. vydání*. Praha: Leges, s. 346.

ochranná opatření. Možnosti trestů nalezneme v TZ § 52 „**(1)** *Za spáchané trestné činy může soud uložit tresty*

- *a) odnětí svobody,*
- *b) domácí vězení,*
- *c) obecně prospěšné práce,*
- *d) propadnutí majetku,*
- *e) peněžitý trest,*
- *f) propadnutí věci,*
- *g) zákaz činnosti,*
- *h) zákaz pobytu,*
- *i) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,*
- *j) ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání,*
- *k) ztrátu vojenské hodnosti,*
- *l) vyhoštění.*

(2) Trestem odnětí svobody se rozumí, nestanoví-li trestní zákon jinak,

- *a) nepodmíněný trest odnětí svobody,*
- *b) podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody,*
- *c) podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.*

(3) Zvláštním typem trestu odnětí svobody je výjimečný trest (§ 54).¹⁵⁴

Mezi ochranná opatření řadíme ochranné léčení, zabezpečovací detenci, zabránění věci, zabránění části majetku a ochrannou výchovu.¹⁵⁵ Jelikož se ochranná výchova týká pouze mladistvých či osob mladších 15ti let a zabránění části majetku není v přímé souvislosti s duševní poruchou, nebudou se jimi ve své práci dále zabývat.

Státní zástupce může navrhnout v obžalobě či jako samostatný návrh, aby byla soudně uložena některá z ochranných opatření. Ochranná opatření jsou ukládána soudem a lze je ukládat pachatelům trestných činů, ale především, což je relevantní pro mou práci, pachatelům činů jinak trestných (například pokud chybí pachateli trestní odpovědnost). Ochranná opatření lze ukládat samostatně nebo v

¹⁵⁴ TZ, § 52.

¹⁵⁵ TZ, § 98 (1).

kombinaci s odlišným trestem dle § 36 TZ. Pokud je uložena trestní sankce kombinovaná, platí, že se nejprve vykoná výkon trestu a až poté ochranné opatření. O ochranném opatření se rozhoduje vždy dle zákona, který je účinný v době, kdy je o daném případě rozhodováno, ne kdy se čin stal.¹⁵⁶ Ochranná opatření pomáhají při „výchově“ pachatele trestného činu a to především díky svému terapeutickému působení, a týká se především osob s duševní poruchou, at' už jsou shledány nepřičetnými, zmenšeně přičetnými či plně zodpovědnými. Vězeňský systém slouží k inkarceraci společensky nebezpečných osob, tedy k jejich uzavření a oddělení od společnosti, není ovšem jeho primární funkcí osoby přijaté do takového systému léčit. Pro splnění trestu a jeho účelu je nutné, aby osoby byly v takovém stavu, kdy trest dokáže pochopit. Pokud však přeci jen dojde k odsouzení osoby s duševní poruchou či poruchami chování, mohou vykonat trest ve speciálním oddělení věznic zřízených generálním ředitelem Vězeňské služby na základě doporučení psychologa či psychiatra.¹⁵⁷

Nepřičetnému pachateli lze uložit především ochranné léčení a zabezpečovací detenci. Při léčbě i detenci jsou jedinci podrobni vhodným léčebným, rehabilitačním, pedagogickým, vzdělávacím, psychologickým a činnostním programům. Trestněprávní úprava, která je účinná k dnešnímu dni, zvýraznila ochranu osob s duševní poruchou například tím, že umožnila uložit ochranné léčení a zabezpečovací detenci i jiným osobám než těm, které byly shledány nepřičetnými či zmenšeně přičetnými.¹⁵⁸ Při udělení ochranným opatření se přihlíží především k nebezpečnosti pohybu na svobodě, která je definována jako „*vysoká pravděpodobnost opakování protiprávního jednání v důsledku zjištěné duševní poruchy*.“¹⁵⁹ Na jejím základě je pak možno rozhodnout o druhu i způsobu ochranného opatření.

156 JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. 1. vydání*. Praha: Leges, s. 422-424.

157 Vyhláška č. 345/1999 Sb., Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, § 94.

158 VÁLKOVÁ, Helena. K „*trestněprávnímu obsahu*“ *duševní poruchy a jeho souvislostem s přípustností zabezpečovací detence u některých pachatelů*. *Trestněprávní revue*. 2011, č. 9, s. 253-256.

159 ŠVARC, Jiří. *Posuzování duševního stavu v trestním řízení*. *Český a slovenský psychiatr*, 4/2011, s. 222.

4.5.1.1 Ochranné léčení

Pro osoby, které jsou pachateli činu jinak trestného pro nepřičetnost a jejich pobyt na svobodě je nebezpečný, je určeno právě ochranné léčení. To může být uloženo i v případě, pokud je pachatelem osoba, která spáchala trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou a její pobyt na svobodě je nebezpečný či také pokud je pachatelem osoba, která zneužívá návykovou látku a spáchala trestný čin v souvislosti s touto závislostí nebo pod jejím vlivem. Jde tedy primárně o zajištění léčby, ať již psychologické či medikamentózní, a izolaci takové osoby před společností.

Zajištění léčby však neznamená vyléčení pachatele, protože to bohužel není vždy možné, například u mentálně postižených osob, a tak se s takovými osobami pracuje pouze tak, aby, pokud možno, ztratily aspekt nebezpečnosti pro své okolí.¹⁶⁰ Výsledky ochranného léčení nejsou zaručeny. Například u jedinců trpících schizofrenií je uváděno, že zhruba třetinu z nich se podaří vyléčit úplně, další třetinu stabilizovat a poslední třetina nevykazuje známky zlepšení i přes medikaci.

Existují dvě možnosti výkonu ochranné léčby a to ambulantní a ústavní. Ambulantní léčení obvykle probíhá na svobodě a spočívá v tom, že se jedinec dostavuje na sezení či jiné pravidelné schůzky ve zdravotnickém zařízení, kde je pak podroben vhodné léčbě (psychoterapii,...). Lze ho však uložit i souběžně s výkonem trestu odnětí svobody a to ve věznickém zdravotnickém zařízení, kde vězeň dochází na jednotlivé schůzky. Ambulantně charakter léčby nelze nařídít u jedinců, kteří trpí alkoholismem.¹⁶¹ Ambulantní výkon ochranné léčby je možno uložit pouze potud, pokud lze vzhledem k povaze choroby a dostupným léčebným možnostem očekávat, že splní tato léčba účel i když daná osoba bude na svobodě.

Ústavní léčení se vykonává hospitalizací ve zdravotnickém zařízení, obvykle v psychiatrické léčebně či ve vězeňském zdravotnickém zařízení. Osoba je zde podrobena nejvhodnějším způsobům léčby. Jelikož jde především o snížení nebezpečnosti jedince pro společnost, je léčba nařízena na dobu, než je

¹⁶⁰ NOVOTNÝ, František, SOUČEK, Josef a kol. *Trestní právo hmotné, 3. rozšířené vydání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 283.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 285.

dosažen účel takového léčení. Nejdéle však na dva roky. *“Pokud je stále jedinec nebezpečný pro společnost podá zdravotnické zařízení pověřené léčbou návrh na jeho prodloužení a to nejméně dva měsíce před uplynutím zákonné lhůty.”*¹⁶² Může se tedy stát, že osoba stráví v léčebném zařízení delší dobu, než po kterou by ji stihl trest. Nejvyšší soud judikoval, že při uložení ústavního léčení musí soud odůvodnit proč nelze použít prostředku mírnějšího, tedy ambulantního léčení. Jeho rozhodnutí musí být přezkoumatelné a odůvodnitelné. Pokud by nebyly splněny tyto podmínky, mohlo by jít o porušení článku 8 Listiny základní lidských práv a svobod, tedy práva na osobní svobodu.¹⁶³

4.5.1.2 Zabezpečovací detence

Dalším typem ochranného opatření je zabezpečovací detence, ta nastane, pokud soud shledá, že ochranné léčení by bylo nedostatečné. Její institut byl představen zákonem č. 129/2008 sb. O výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů, vymezen je pak v § 100 TZ. Tento institut je používán od 1. 1. 2009 a vykonává se v ústavu pro výkon zabezpečovací detence, který disponuje i zvláštní ostrahou, kterou vykonává Vězeňská služba České republiky.¹⁶⁴ Právě přítomnost ostrahy je hlavním rozdílem mezi zabezpečovací detencí a ochranným léčením.

Obligatořně je uložena za současného upuštění potrestání dle § 47 odst. 2 TZ, kdy pachatel spáchal zločin ve zmenšené přičetnosti či stavu vyvolaném duševní poruchou, mladistvému dle § 12 ZSM, dále pachateli činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zvláště závažného zločinu, který byl shledán trestně neodpovědný z důvodu duševní poruchy a je shledáno, že je nebezpečný a fakultativně také pokud pachatel spáchal zločin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, za současného shledání jedince nebezpečného společnosti. Lze jej též uložit pachateli, který se oddává zneužívání návykové látky a opětovně spáchal zločin, i přes to, že byl již dříve pro zločin spáchaný pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním odsouzen a to k trestu odnětí svobody

162 TR, § 353.

163 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 11. 4. 2017, sp. zn. III. ÚS 3675/16. Ústavní soud [online]. Ústavní soud.

164 NOVOTNÝ, František, SOUČEK, Josef a kol. *Trestní právo hmotné, 3. rozšířené vydání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 234.

nepodmíněnému nejméně na dvě léta a zároveň by se nedosáhlo patřičné ochrany společnosti uložením ochranného léčení.¹⁶⁵

Jak je zmíněno výše, tento institut je v českém právu poměrně nový, já osobně ho považuji jako správný krok při zajišťování zájmu na léčbu na straně jedné a ochrany společnosti na straně druhé. Někteří duševně nemocní jedinci jsou pro svůj psychický stav pro společnost velmi nebezpeční a pouhé ochranné léčení, které nedisponuje bezpečnostním personálem, často vyústí v útěk psychicky nemocné osoby, která se pak může pohybovat na svobodě a páchat trestnou činnost. Vždy jednou za čas novinami proběhne zpráva o útěku sexuálního devianta, který bohužel stihl během takového útěku spáchat sexuální trestnou činnost, čemuž se dá z větší části předejít právě uložením zabezpečovací detence. Účelem detence je především tedy zajistit bezpečnost společnosti před pachateli zvláště nebezpečnými. Je určena pro nepodrobivé, nespolupracující, agresivní, sociálně obtížně adaptovatelné jedince, kteří se obvykle nechťejí podrobit léčbě, sabotují ji,... V praxi jde především o sexuální devianty a nebezpečné agresory.¹⁶⁶

Důvodová zpráva k zákonu o zabezpečovací detenci pak vymezila i okruhy jedinců, pro které by měla být zabezpečovací detence určena, jedná se především o vrahy a sexuální devianty. U vrahů jsou to osoby s diagnózou sexuálního sadismu a jeho variant, patologické sexuální agresivity, s defektní či hraničně defektní inteligencí, recidivisté s agresivním a explozivním chováním či vrazi s náchylností k násilnému jednání, kteří jsou shledáni nebezpečnými pro společnost. Z okruhu sexuálních deviantů se to týká především tzv. multirecidivistů, tedy osob u kterých opakovaně selhává ochranné léčení – jedinců pachajících pohlavní zneužívání, patologických agresorů a těch s organicky podmíněnou poruchou osobnosti.¹⁶⁷ Výkon zabezpečovací detence je blíže upraven nařízením generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 15/2009. To zavádí čtyři skupiny chovanců, kterým je zabezpečovací detence určena a to psychotiky, mentálně retardované, sexuální devianty a osoby s poruchou

¹⁶⁵ TZ, § 100.

¹⁶⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky 7 Tdo 213/2011 Datum rozhodnutí: 11.05.2011

¹⁶⁷ BLATNÍKOVÁ, Šárka, ZEMAN, Petr. *Využívání zabezpečovací detence v oficiálních statistikách a v praxi, aneb o významu „správných“ dat pro nastavení trestněpolitických opatření*. Trestněprávní revue. 2019, č. 11-12, s. 237-244.

5 Výsledky komparace

Definice duševní poruchy z hlediska medicínského v obou dvou státech není příliš odlišná, ač obě dvě používají jiné diagnostické materiály. Ty jsou vytvářeny a novelizovány na základě stále nových vědeckých poznatků, které nám pomáhají blíže nahlédnout do mysli a tím i do duševní poruchy. Co se však týče postavení v právu, konkrétně v trestním právu, můžeme vysledovat jisté odlišnosti. A právě na porovnání jednotlivých institutů se zaměřím nyní.

5.1 Institut nepřičetnosti v. NGRI

Institut nepřičetnosti, tedy toho, kdy je osoba zproštěna viny díky tomu, že trpěla duševní poruchou, která jí nějakým způsobem ovlivnila během páchání trestného činu, je přítomný v obou dvou právních rádech. Oba dva instituty mají však některé věci společné, ale některé v žádném případě. Otázka, do jaké míry je možno porovnávat, je diskutabilní. Nepřičetnost v trestním českém právu je vymezena trestním zákoníkem, zjištění duševní poruchy a její relevance vzhledem k trestnému činu je pak předmětem znaleckého řízení, jehož výsledkem je znalecký posudek, na jehož základě pak soudce rozhodne o přičetnosti/nepřičetnosti.

V USA lze použít nepřičetnost jako tzv. obranu, celému institutu se pak vžilo označení od názvu právě této obhajoby „Not guilty by reason of insanity“. Tu musí namítnout obhajoba, znalecké posudky mohou doložit obě dvě strany – obžaloba i obhajoba. Pro zjištění nepřičetnosti slouží tzv. testy, které požadují po porotě, aby shledala obžalovaného nepřičetným, pokud budou splněny podmínky v daném testu. Testů je víc a každý stát má ten svůj obvykle nějak modifikovaný. Tyto testy požadují po porotě obvykle posouzení rozumových nebo ovládacích schopností, což je podobné české trestní úpravě. V USA však o této přičetnosti obvykle rozhoduje porota. Porotní soudy považují v tomto ohledu za problematické. Členové poroty na porotní pozici nemusí mít žádné speciální

168 Tamtéž.

vzdělání ani požadavky, samozřejmě až na vyloučení osob, které by mohly být předpokládány. Tím, že obě dvě strany obvykle představí „své“ znalce, kteří většinou vypovídají o útržcích, které jsou prospěšné zrovna pro jejich stranu (zjištění DNA x vyvrácení zjištění DNA jako nespolehlivé v určitých podmínkách), si porota musí sama vybrat, čemu uvěří a co je přesvědčí „nade vší rozumnou pochybnost“. Sankce v trestním právu americkém jsou historickým kontextem stále více vnímány jako prostředek odplaty spíše než nápravy osoby. Je tedy přirozené, že dost osob, nevyjma některých porotců, nepřijde dostačující, že daná osoba, která se dopustila trestného činu vraždy, bude propuštěna na svobodu či jen přijata do detenčního zařízení. Myslím si, že soudce je v tomto ohledu více objektivní. NGRI není v USA příliš využívána a není se ani čemu divit, když je její úspěšnost pouze v 1% případů. Mnozí obhájci pak, i přes důvodné podezření, že klient trpěl v době spáchání trestného činu duševní poruchou, která mohla působit na rozumové a volní vlastnosti, ani nevznesou obhajobu NGRI, a to z toho důvodu, že není mnoho šancí uspět a v případě mírného nedostatku důkazů zkouší třeba klienta osvobodit na základě nedostatku důkazů. Navíc bylo ve studii dokázáno, že pokud obhajoba vznese NGRI jako obhajobu v trestném činu, za který lze uložit i trest smrti, jsou porotci spíše nakloněni k tomu, aby, pokud obžalovaného shledají vinným, udělili trest smrti spíše než doživotí, než když by tuto obhajobu nevznesli. Důvody proč tomu tak je nejsou zřejmé, souvisí ovšem pravděpodobně s předsudky celkové společnosti o duševně nemocných. Část stále vidí takové osoby jako nekontrolovatelné a nebezpečné osoby, které již nelze napravit a proto je lepší raději delší trest.

Trest smrti je další věcí, která je problematická vzhledem k právu osob s duševní poruchou v trestním právu Spojených států amerických. Technicky je zakázáno popravovat osoby „*takové, které nechápou potrestání, které má být vykonáno a proč má být vykonáno*“, prakticky je však zajištění tohoto práva diskutabilní. Často jsou vězňům na jejich odvolávání automaticky přiděleni právníci, kteří neznají jejich minulost, nemusí vědět o podezření na duševní nemoc, pokud nebyla použita NGRI a spíše podávají za odsouzené všechna odvolání. Problematických exekucí bylo v minulém roce například 18 z 25. Mnozí duševně nemocní, obzvláště ti s depresí, se snaží popravu spíše uspíšit kvůli zhoršení jejich duševního stavu, než ji oddálit a tak se mohou vzdát všech svých

odvolání.

Se zmenšenou přičetností se setkáme v českém trestním právu, kde lze na jejím základě dokonce upustit od nepodmíněného trestu odnětí svobody a uložit ochranné opatření. V USA bychom mohli spatřovat podobný institut v rozhodnutí „guilty but mentally ill“, které též nezbavuje pachatele trestní odpovědnosti. Tento institut však je poměrně novým institutem na americké půdě a není využíván zdaleka ve všech státech, a dokonce ani ne v polovině, jen ve 20ti. Tento verdikt pak také neznamená možné vyhnutí se vězeňské cele, ale spíše možnost dodatečné detence či léčení ve věznici.

5. 2 Procesní práva

Oba dva systémy poskytují zvýšenou ochranu osobám s duševní poruchou. Soudní řízení může být přerušeno nebo zastaveno na základě duševního stavu obžalovaných a to v obou zemích a to obvykle na základě dotčené schopnosti pomáhat obhajobě. Při omezení rozumových schopností jedince a ztráty chápání kontextu je také dána nutná obhajoba v obou trestní řádech.

Nucená hospitalizace je upravena v obou dvou právních řádech. V ČR je však omezena na dobu dvou, maximálně tří měsíců a upravena jako základ pro pozorování daného pachatele, v USA však takové omezení nenajdeme a lze tedy osobu držet po téměř neomezeně dlouho dobu, závisející na uvážení vedoucího lékařského personálu.

5.3 Trestní sankce pro osoby s duševní poruchou

V České republice, pokud je osoba nepřičetná, je možno jí uložit ochranné opatření, v USA je pak daná osoba buď přímo propuštěna nebo je také zařazena do zabezpečovací detence (jsou to speciální oddělení psychiatrických léčeben). Ochranné opatření lze uložit i osobě, která je shledána zmenšeně přičetná, institut, který se blíží zmenšené přičetnosti v USA je tzv. Guilty but mentally ill. Ten v trestním právu USA vyústí většinou v podpůrnou léčbu nebo v dočasném umístění jedince do léčebného zařízení, zbytek trestu si však obvykle vykoná tak, jak je

určeno (obvykle ve vězení).

Psychiatrické léčebny a léčebná zařízení jsou v USA poměrně vzácné. Výzkumem tohoto problému se zabývají i největší světové organizace jako Human Rights Watch apod. V tomto směru pak vykonává chvályhodnou činnost The Innocence Project, což je americký projekt, který se zabývá podněty od vězňů na jejich nesprávné odsouzení. Tomuto projektu se již podařilo poskytnout právní pomoc odsouzeným, kteří trpěli duševní poruchou, ale jejich obhajoba třeba ani nevznesla NGRI. Zasloužili se obvykle v těchto případech o reevaluaci duševního stavu a mnohé se podařilo osvobodit na základě odvolání a následného nového soudního řízení.

6 Závěr

V předchozím textu jsem se věnovala problematice duševní poruchy v trestním právu. Mým cílem bylo nastínit duševní poruchu a její souvztažnost k trestnímu právu ve dvou odlišných právních systémech. Má práce ukázala nepřekvapivě, že příčetnost je požadavkem na trestní odpovědnost v obou dvou zemích. Nutnost odborné evaluace při shledávání předkládaní důkazů o duševním stavu pachatele je společné také pro obě dvě země. Překvapivě však poukázala na alarmující počet duševně nemocných v americkém vězeňském systému. Dle mého názoru je ponechání o rozhodnutí úspěšnosti NGRI na porotě nepříliš šťastné a to z důvodu snadné ovlivnitelnosti a stádnosti názorů, které obvykle porota zastává. Soudce sám dokáže objektivněji zhodnotit odpovědnost dané osoby na základě znaleckého posudku, jestli byly duševní schopnosti obžalovaného ovlivněny do takové míry, aby nebyl příčetný. K objektivnosti jim svědčí i praxe v podobných případech. Při použití NGRI pak obžalovaný v podstatě přiznává svoji vinu, ale uvádí, že není trestně odpovědný, v případě neshledání obžalovaného NGRI je pak automaticky odsouzen jako vinen.

Oba dva právní řády také nabízí možnosti osobám s duševní poruchou léčbu v podobě udělení alternativního trestu (za stanovených podmínek). Porovnání dvou trestních řádů pomohlo odhalit společné rysy trestního práva osob

s duševní poruchou, a to ochránit osoby, které trpí od neúčelné a zbytečné újmy na právech.

Použité zdroje

Monografie a učebnice

American Psychiatric Association and Committee for Psychiatry: *People with Mental Illness in the Criminal Justice System*. Arlington: American Psychiatric Association publishing, 2016, ISBN-10: 0873182197.

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.)*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing. ISBN 978-0-89042-555-8.

BAŠTECKÝ, Jaroslav. *Psychiatrie, právo a společnost*. Praha: Galén, 1997. ISBN 80-85824-45-0.

BĚLOHLÁVEK, Alexandr J., HÓTOVÁ Renáta. *Znalci v mezinárodním prostředí*. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-395-0.

BLACK, Henry Campbell. *Blackstone commentaries, A Law Dictionary*. New Jersey: The lawbook Exchange, 2008. ISBN 1-886363-10-6.

BURDICK, William L. *The principles of Roman law and their relation to modern law*. Clark, N.J.: Lawbook Exchange, 2004. ISBN 978-158-4772-538.

CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepříčetný pachatel*. Praha: Sevt, 1995, 98-102-0.

DUBBER, Markus Dirk. *Criminal law: model penal code*. New York: Foundation Press, 2002. Turning point series (Foundation Press). ISBN 978-1587781780.

EMMERT, Frank. *Introduction to the American Legal System*. Munster: Langenscheidt Fachverlag GmbH, Munchen und Alpmann und schmidt Juristische Lehrgiingeverlagsgesellschaft mbH & co. KG, 2006. ISBN 10-

W6117-24V2.

FRIEDMAN, Lawrence M., GRANT, M. Hayden. *American Law an introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2017. ISBN 978-01-9046-058-7.

FRYŠTÁK, Marek, KREJČÍ, Zdeněk. *Postavení znalce v trestním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, ISBN 978-80-210-4955-0.

FRYŠTÁK, Marek. *Znalecké dokazování v trestním řízení*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-385-5.

GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-85-6.

JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. 1. vydání*. Praha: Leges. ISBN 978-80-87212-24-0.

KAPLAN, John, WEISBERG, Robert. *Criminal Law - Cases and Materials*. Wolters Kluwer Law & Business, 2012. ISBN 978-1-4548-0698-1.

KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy, úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996. ISBN80-7179-089-3.

LAINING, Judith M. *Care or custody Care or custody?: mentally disordered offenders in the criminal justice system*. New York : Oxford University Press, 1999. ISBN 978-0-19-826818-5.

MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada publishing, 2013. ISBN – 978-80-247-4580-00.

MIŇHOVÁ, Jana. *Psychopatologie pro právníky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-70-9.

NOVOTNÝ, František, SOUČEK, Josef a kol. *Trestní právo hmotné, 3. rozšířené*

vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-291-2.

PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada publishing, 2012. ISBN 978-80-247-43332-5.

POLLOCK, Joycelyn M. *Criminal law*. USA: Routledge, 2015. ISBN 978-03-233-5397-7.

SILLAMY, Norbert. *Psychologický slovník*. 1. české vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-0249-9.

TINDALL, George B., DAVID E. *Dějiny států/USA*. NLN s.r.o., 1994, ISBN 80-7106-088-7.

VANTUCH, Pavel. *Obhajoba obviněného*. 3. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-740-0321-9.

Články

ABRAMSKY, Sasha. *Ill-equipped: U.S. Prisons and Offenders with Mental Illness*. USA: HRW, 2003.

BLATNÍKOVÁ, Šárka, ZEMAN, Petr. *Pachatelé sexuálních trestných činů a zacházení s nimi – současné problémy z pohledu výzkumu*. *Trestněprávní revue*. 4/2013.

BLATNÍKOVÁ, Šárka, ZEMAN, Petr. *Využívání zabezpečovací detence v oficiálních statistikách a v praxi, aneb o významu „správných“ dat pro nastavení trestněpolitických opatření*. *Trestněprávní revue*. 2019, č. 11-12.

CIRINCIONE, C., STEADMAN, H., MCGREEVY, M. *Rates of insanity acquittals and the factors associated with successful insanity pleas*. *The Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law* 23(3), 1995.

KALVEN, Harry Jr. *A Study of the California Penalty Jury in First-*

Degree Murder Cases. Law Journal University of Chicago, 21 Stan L Rev 1297, 1360, 1969.

SCHACHT, Lucille. *Mental Health Courts and Diversion Programs Supported by State Mental Health Authorities*: 2001 NASMHPD Research Institute, Inc., under contract with the Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA).

SCHOPP, Robert F. *Mental Disorder and Criminal Law: Responsibility, Punishment and Competence. Depression and the Criminal Law: Integrating Doctrinal Empirical, and Justificatory Analysis Chapter*. 1/2009.
ISBN: 10.1007/978-0-387-84845-7_1.

STEADMAN, H. J., OSHER, F. C., ROBBINS, P. C. a kol. *Prevalence of serious mental illness among jail inmates*. Psychiatric Services 2009/60.

ŠVARC, Jiří. *Posuzování duševního stavu v trestním řízení*. Český a slovenský psychiatr, 4/2011.

VÁLKOVÁ, Helena. *K „trestněprávnímu obsahu“ duševní poruchy a jeho souvislostem s přípustností zabezpečovací detence u některých pachatelů*. Trestněprávní revue. 2011, č. 9.

Internetové zdroje

Bureau of International Information Programs United States Department of State. *Outline of the U.S. Legal system [online]*. 2001, [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: <https://usa.usembassy.de/etexts/gov/outlinelegalsystem.pdf> 2001. ISBN 1616100605.

Deklarace nezávislosti Spojených států amerických [online], [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>.

DRESSLER, Joshua. *Criminal law [online]*. Third edition. St. Paul, MN: West Academic Publishing, 2015. ISBN 978-1634591621. Dostupné z:

<https://subscription.westacademic.com/Book/Detail/24003>.

ENTZEROTH, Lyn. *The Challenge and Dilemma of Charting A Course to Constitutionally Protect the Severely Mentally Ill Capital Defendant From the Death Penalty* [online]. Akron Law Journal, 44/2011, Iss. 2 , Article 5, s. 529-568. [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: <http://ideaexchange.uakron.edu/akronlawreview/vol44/iss2/5>.

INSEL, Thomas. *Getting Serious About Mental Illness*. National Institute of Mental Health, 2013, [online], [cit. 17. 12. 2019]. Dostupné z: <https://www.nimh.nih.gov/about/directors/thomas-insel/blog/2013/getting-serious-about-mental-illnesses.shtml>.

MAISEL, Eric R. *The New Definition of a Mental Disorder*. Psychology Today (July 23, 2013). Dostupné z: <https://www.psychologytoday.com/blog/rethinking-psychology/201307/the-new-definition-mental-disorder>

MKN-10: *Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize*. Aktualizované vydání k 1. 1. 2020, © Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2019. Dostupné na: <https://old.uzis.cz/cz/mkn/index.html>.

MORSE, Stephen. *Mental Disorder and Criminal Law*, 101 J. Crim. L. & Criminology 885 (2013).0091-4169/11/10103-0885 THE JOURNAL OF CRIMINAL LAW & CRIMINOLOGY, 885/2013, <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol101/iss3/6>.

SCHALOCK a kol., *The American Association for Intellectual and Developmental Disabilities*, 2010, dostupné z: <https://www.aaidd.org/intellectual-disability/definition>

Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Survey [online], 2004. Dostupné z: <https://aspe.hhs.gov/report/performance-improvement-2004/substance-abuse-and-mental-health-services-administration>.

ROLF, Carol A. *From M'Naghten to Yates - Transformation of the Insanity Defense in the United States - Is it Still Viable?*[online]. Rivier College.. ONLINE ACAD. J. 1, 6 (2006). [cit. 10. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www2.rivier.edu/journal/ROAJ-2006-Spring/J41-ROLF.pdf>.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. Number of psychiatric hospital beds [online]. 2014.[cit. 25. 10. 2019]. Dostupné z: https://gateway.euro.who.int/en/indicators/hfa_489-5071-number-of-psychiatric-hospital-beds/.

Judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 18. 10. 2001, sp. zn. III. ÚS 29/01.

Nález Ústavního soudu ze dne 1. 2. 2007, sp. zn. I. ÚS 563/06.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky ze dne 11. 5. 2011, 7 Tdo 213/2011.

Nález Ústavního soudu ze dne 15. 3. 2012, sp. zn. III. ÚS 1330/11.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky ze dne 04. listopadu 2014, sp. zn. 7 Tdo 1318/2014.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 11. 2015, sp. zn. 6 Tdo 1231/2015-II.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. 2. 2017, sp. zn. 11 Tdo 11/2017.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 11. 4. 2017, sp. zn. III. ÚS 3675/16.

M'Naghten's Case, 1843 10 C & F 200.

Dusky v. United States, 362 U.S. 402 (1960)

Jackson v. Indiana, 406 U.S. 715 (1972).

Faretta v. California, 422 U.S. 806 (1975).

Frendak v. United States, 408 A.2d 364 (D.C. 1979)

People v. Sorna, 276 N.W, 892 (Mich. App. 1979).

Vitek v. Jones, 445 U.S. 480 (1980).

Hinckley v United States 525 F. Supp. 1342 (D.D.C. 1981).

Jones v. United States, 463 U.S. 354 (1983)

Ford v. Wainwright, 477 U.S. 399 (1986).

United States v. Freeman, 804 F. 2d 1574 (11th Cir. 1986).

Washington v. Harper, 494 U.S. 210 (1990).

Foucha v Louisiana 504 U.S. 71 (1992)

Godinez v. Moran, 509 U.S. 389 (1993).

Právní předpisy

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních lidských práv a svobod.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád.

Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících.

American Law Institute. Model Penal Code : Official Draft and Explanatory

Notes : Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962 Annual Meeting of the American Law Institute at Washington, D.C., May 24, 1962. Philadelphia, Pa.: The Institute, 1985.

The Constitution of United States of America

Declaration of Independence

Insanity Defense Reform Act 1984 Fed. R. Evid.

Pennsylvania. Con. Stats.

US Code: Title 18. § 20(a) (West Supp. 1985).

Abstrakt

Duševní poruchy jsou v poslední době častým tématem. Cílem mé práce je vymežit nejen duševní poruchu z hlediska psychologického, ale také ji v tomto směru porozumět, aby bylo čtenáři více jasné propojení mezi duševní poruchou na jedné straně a nepřičetností na straně druhé. V první části se krátce zabývám porovnáním rozdílů dvou odlišných právních systémů – kontinentálního a angloamerického, poté se věnuji vymezení jednotlivých duševních poruch dle manuálu MKN-10 s nastíněním, kterých trestných činů se osoby jimi trpící dopouštějí. Následuje celek o trestním právu v USA, trestní odpovědnosti, vymezení institutu nepřičetnosti, procesních právech a trestních sankcích. Další kapitola pojednává o osobách s duševní poruchou v trestním systému České republiky. Tedy opět i v tomto trestním řádu vymezení nepřičetnosti, zmenšené přičetnosti, procesních práv osob s duševní poruchou a trestních sankcí.

Klíčová slova: nepřičetnost, duševní porucha, zmenšená přičetnost, trestní právo v USA a ČR, ochranná opatření

Resumé

The goal of my thesis is not just to define the mental disorder from the psychological point of view but also to understand it, so the reader could see the difference between the psychological and legal point of view. In the first part I compare the differences between two different legal systems – continental and anglo-american, next I define individual mental disorders according to MKN-10 manual with the possible criminal offences that such individual can cause. Next is the chapter about criminal law in the USA, criminal responsibility, defining the term of insanity, trial rights and criminal punishment. The following chapter is about people with mental disorder in the legal system of the Czech Republic. As to defining insanity, diminished responsibility, trial rights and criminal punishment.

Key words: insanity, diminished responsibility, mental disorder, not guilty by reason of insanity, criminal law in the USA and Czech Republic